

Jordens Folk

NUMMER 3 • DECEMBER 1997 • ETNOGRAFISK REVY • 32. ÅRGANG



Arbejde



Fra fabrikshal til kontorlandskab – om arbejdsbegrebets forvandling

Hvor i alverden er arbejdet blevet af? Det var det enkle spørgsmål, der fik os til at lave dette nummer af Jordens Folk. Arbejde – eller rettere arbejds erfaring – er et overset emne i nutidens antropologi. Er arbejds erfaringen da fuldstændig glemt – ikke bare af de arbejdsløse, men også af dem, der har arbejde, og undertiden for meget af det?

Det er under alle omstændigheder en kendsgerning, at 'arbejde' som tematisk felt lever en skyggetilværelse, mens andre emner som etnicitet, miljø, køn og identitet har indtaget hovedscenen. Dette nummer om arbejde vil ikke underkende disse nye forskningsinteresser, men prøve at bringe dem i spil i forhold til arbejdslivet. 'Arbejdspladsen' synes, i lighed med andre steder i antropologiens landskab, mindre afgrænset end tidligere. Begrebet om arbejde er på én gang blevet mere omfattende og flydende... Narkomankarrieren, som Karen Ellen Spannow beskriver, udfordrer vores almindelige opfattelse af, hvad arbejde er for noget. Det er arbejde som praksis og betydning, vi søger at afdække. Derfor presser 'identitet' sig ofte på som et underliggende tema i forbindelse med arbejde.

Hvis redaktørerne af Jordens Folk for 20 år siden havde foreslået et nummer med temaet 'arbejde', ville artikler om 'arbejderklassen' have domineret indholdsfortegnelsen. Skibsværfter, bryggerier, stålvalseværker og tekstilindustrier ville have været de foretrukne felt-lokaliteter.

Det foreliggende nummer af Jordens Folk indeholder 4 artikler om danske arbejdspladser, men der er ikke én, der handler om et skibsværft eller et bryggeri. Måske lever vi antropologer i en post-Fordistisk verden i den forstand, at fabrikshaller og samlebandsrutiner, som Henry Ford startede for hundrede år siden i Highland Park i Michigan, ikke længere er paradigmet på arbejde og produktion. Nu er det måske snarere i de kommunale kontorlandskaber med deres edb-maskiner, at vores forestilling om arbejde i informationssamfundet er lokaliseret.

Informationssamfundet viser sig også ved, at en stor del af den tunge industri lukker i vores del af verden og placeres i lavtlønsområder andre steder. Fabrikker, som tidligere var rammen om fremmedgjort arbejde, er nu blevet til museumsbygninger, teatre og koncertsale. Den æstetiske erfaring – og drømmen om et liv som skuespiller i Iben Lunds artikel – erstatter de tidligere så monotone liv ved samlebandene. Betyder det, at vi omsider er fremmedgørelsen kvit? Eller at fremmedgørelsen har skiftet ansigt og skal findes andre steder?

Nyd vores arbejdsnummer over en god kop te, mens du overvejer svarene på disse spørgsmål.

Jonathan Schwartz

Det Grønne Bevis. Landbruget som erhverv, livsstilsvalg og bærer af 'de ægte værdier'

Trine Jørgensen

Selvom landbruget i Danmark som kilde til beskæftigelse har tabt terræn i de seneste 30 år, fremstår det alligevel som den vigtigste bærer af nogle centrale livsværdier, som også påvirker folk, der ikke er landmænd. Elementer af arbejdsvilkårene og samværsformerne i landbruget overtages af andre grupper, som dog også fravælger centrale aspekter af erhvervet og dermed skaber deres egen version af det landlege liv. Dette er tilfældet i Feldbæk, som artiklen handler om. Bemærk at alle sted- og personnavne i artiklen er opdigtede.

Om Feldbæk

Kirsten står op som den første i huset, som regel ved 6-tiden. Hun vækker børnene og sørger for at få dem med skolebussen, som stopper ved indkørslen til gården præcis 14 minutter over 7. Niels står op kl. 6.30 og går direkte ud i stalden på dagens første runde. De ansatte møder kl. 7, og den næste time går med at muge ud, starte fodringsanlæg og se, hvordan natten er gået i stalden. Kl. 8 er der morgenmad for alle i familiens køkken.

Kirsten og Niels er begge midt i 30'erne og professionelle landmænd. Stedet er Feldbæk, en lille by i Midtjylland, kun to-tre kilometer fra Lindby, en købstad med ca. 15.000 indbyggere. Feldbæk består af en samling ældre huse og ejendomme samt et større parcelhuskvarter bygget i 60'erne og 70'erne. Omkring parcel-

huskvarteret ligger Feldbæk opland med nogle gårde og nedlagte landbrug. Det er her, Kirsten og Niels bor. Hele området, Feldbæk og opland, dækker 8-10 kvadratkilometer, og der bor cirka 470 mennesker.

Feldbæk er faktisk ikke meget mere end en forstad til Lindby. Feldbæk hører under Lindby kommune, og alle offentlige kontorer, skoler og mange arbejdspladser ligger i Lindby. Det eneste, der forhindrer Feldbæk i at vokse helt sammen med den større by, er en å og et dertil hørende stykke uopdyrkelig og ubebyggelig jord, Feldbæk Enge, der adskiller Feldbæk fra Lindby. Men i virkeligheden er der mere end åen, der adskiller de to byer, som blev grundlagt på nogenlunde samme tid for omkring 120 år siden. Faktisk eksisterer der en slags konkurrenceforhold mellem dem, og nogle Feldbæk-boere kan stadig finde på at sige, at når Lindby voksede sig stor i modsætning til Feldbæk, så skyldes det, at jernbanen blev anlagt gennem Lindby og ikke Feldbæk tilbage i 1897. Lindby blev altså en stor by, mens Feldbæk blev et landområde, og indtil for 30-40 år siden var landbruget det dominerende erhverv i Feldbæk. Så skete der det samme i Feldbæk som i de fleste andre landbosamfund på den tid: Det blev sværere at være landmand, mange solgte gårdene, og jorden blev samlet på færre hænder. Samtidig kom 60'ernes byggeboom, og parcelhuskvarteret opstod. Kommunen centraliserede, og skolen i Feldbæk lukkede til fordel for en stor ny skole i Lindby. Folk købte ind i Lindby, så også lokale butikker lukkede.

De strukturændringer, der i så høj grad påvirkede livet i landdistrikterne på den tid, var et

led i en større modernisering, som også satte sit præg på bylivet. De livsformer og erhverv, der før havde været relativt geografisk adskilte, blev blandet sammen, og grænserne mellem dem blev sværere at få øje på. Det var ikke bare en trafik fra land mod by. Folk flyttede også fra byen og ud på landet, og der udviklede sig nye måder at drive virksomhed på i landdistrikterne, både som landmand og i andre erhverv (se blandt andet Højrup 1983). Det er imidlertid tydeligt, at selvom landbruget som erhverv betragtes har tabt terræn i Feldbæk, så fungerer det stadig som den suverænt vigtigste 'bærer' af de værdier og sociale relationer, folk forbinde med livet på landet. Det er her, Kirsten og Niels kommer ind i billedet. Denne artikel handler om, hvordan nogle af deres arbejdsvilkår betragtes, imiteres og overtages af andre grupper i byen.

Om gården

Kirsten og Niels driver et af Feldbæks få professionelle landbrug. De er begge landbrugsuddannede og har Det Grønne Bevis, der er forudsætningen for at få tilladelse til at drive selvstændigt landbrug, og som også giver ret til billige lån for unge landmænd. Niels er født og opvokset på gården, som parret overtog fra hans forældre for cirka 10 år siden. Kirsten er født i København, men flyttede med sin familie til Lindby som 7-årig. Hun mødte Niels på landbrugsskolen, men der kom først rigtig gang i forholdet, da hun en periode var ansat som medhjælper på gården, som på det tidspunkt blev drevet af Niels' forældre. Sammen har parret tre børn i alderen seks til ti år. De har en svinebedrift på 230 dyr, og der hører omkring 130 hektar opdyrket jord til gården. Halvdelen af jorden ejer parret selv, den anden halvdel forpagter de fra andre gårde i omegnen. Indtil sid-

Et moderne landbrug set på afstand.



ste år var gårdens vigtigste afgrøde kartofler, og det tjente parret så godt på, at Niels besluttede at bruge overskuddet til at realisere en gammel drøm: en løsdriftsti til søerne. Samtidig udvide de bedriften fra 130 til 230 svin og lagde afgrøderne om til korn, der bruges som foder til svinene.

Der er investeret masser af arbejde og penge i denne udvidelse. Det er også derfor, Kirsten og Niels har ansat flere medhjælpere. Foruden Per, som er karl og har arbejdet på gården næsten lige så lang tid, som parret har haft den, har Kirsten og Niels også ansat en fodermester på midlertidig basis. Til gården er også løst tilknyttet en 'altmuligmand', en bekendt af huset, der har natarbejde og bruger arbejdet på gården til at supplere sin indtægt. Og så har gården jo besøg af en antropolog for en tid.

Jeg bruger det meste af min dag i hjemmet ved køkkenbordet, som er det absolutte centrum for gårdens sociale liv. Det har vist sig vanskeligt at få lov at deltage i staldarbejdet. Jeg tilbringer dog noget tid med at bære byggematerialer til den nye stald og bliver drillet meget i den anledning. Især går mit køn ikke upåagtet hen; der er masser af vitser om at lukke mig ind til ornerne og se, hvad der sker... I det hele taget er tonen på gården uformel og demonstrativt 'uhierarkisk'. De ansatte bevæger sig frit ind og ud af huset; alle lader til at vide, hvad der kræves af dem, og det er vanskeligt at fange Niels i at udstede ordrer til de ansatte.

Om fritidslandmænd

Lad os for et øjeblik vende tilbage til morgenmaden i familien, som illustrerer nogle af grundvilkårene i erhvervet. Alle de tre ansatte spiser morgenmad og frokost i familiens køkken. Fodermesteren er på 'fuld kost' og spiser således aftensmad med familien. Det resulterer i en temmelig flydende grænse mellem den private og den professionelle del af parrets liv. Og den sammenblanding går igen i det meste af

det, familien laver. Deres hjem og deres arbejdsplads er samme sted, deres privatøkonomi er mere eller mindre integreret i deres virksomhedsøkonomi. Og selvom de er frit stillet med hensyn til at arbejde, når de vil, så har de aldrig helt fri fra arbejde. De er med andre ord typiske repræsentanter for det, visse etnologer og sociologer kalder 'selvstændigheds-kultur'. Men helt så enkelt er det nu ikke. For det første kan man naturligvis diskutere, hvor 'selvstændige' de selvstændige erhverv og livsformer egentlig er. Landbruget har i de sidste årtier været genstand for så store forandringer, at der ikke længere nødvendigvis er nogen direkte sammenhæng mellem det arbejde, man rent faktisk har, og de 'livsstilmæssige' tilhørsforhold, man giver udtryk for.

Kurt og Lis er et eksempel på dette fænomen. De er naboer til Kirsten og Niels og bor i et nedlagt landbrug. Faktisk har de købt deres gård af Kirsten og Niels. Nogle år inden Niels overtog sin fars gård, købte han nemlig nabogården, som var sat til salg. Da han så siden overtog den fædrene gård, solgte han nabogården videre til Kurt og Lis, men beholdt det meste af jorden. Det er et typisk eksempel på, hvordan jorden på egnen over en årrække er blevet samlet på få hænder. Det var også på den måde, Kurt og Lis lærte Kirsten og Niels at kende, og de omgås stadig meget. Kurt er selv opvokset på en gård, som hans bror i øvrigt driver nu, men selv siger Kurt, at erhvervet aldrig har tiltrukket ham: Det er alt for hårdt, og der er for lidt fritid. Kurt og Lis er i stedet blevet fritidslandmænd, hvilket kort sagt vil sige, at de har fravalgt det professionelle pres, der ligger på Kirsten og Niels, samtidig med at de har inkorporeret mange af de elementer, der forbindes med erhvervet, i deres liv. Det er for eksempel værd at bemærke, at selvom de begge er lønarbejdere, så udmærker deres job sig ved et vist mål af selvbestemmelse og frihed: De kører begge på hjemmebesøg i området – Lis inden for sundhedssektoren og Kurt som håndværker for et større firma. Ligeledes lægger de begge



Der føres omhyggelig protokol og kontrol med grisens vækst, og dens udvikling bliver gjort til genstand for diskussion.

stor vægt på at bo på landet, at have eget hus og at have plads og ro omkring sig. "Dengang vi flyttede herud, stod jeg omtrent i indkørslen hver dag og ventede på, at der kom en bil forbi, men nu kan jeg slet ikke undvære freden og roen", siger Lis.

Kurt og Lis har 6 stykker kvæg, og der hører fire tønder land til gården, som de bruger til græsmarker til dyrene. De avler på dyrene, og en gang imellem sælger de et til slagting for at holde bestanden nede. Kurt er dog kendt for at nægte at spise sine egne dyr; en kilde til stor morskab hos naboerne Kirsten og Niels. Kurt og Lis bruger også en del tid på at passe og pleje den lille flok, og de betragter det som en hobby. "Nogen synes jo nok, at vi er tåbelige at synes, sådan noget er hyggeligt, men andre sidder jo i sofaen og hænger med fjernbetjeningen hele

aftenen, og det her er altså vores måde at slappe af på", siger Kurt.

Mange af de ting, som Kurt og Lis laver i deres fritid, er altså ting, som Kirsten og Niels betragter som en del af deres arbejdsbyrde, og de udmærker sig ved at være aktiviteter, der både har et arbejdsэлеment og et socialt элемент. Det gælder inden for familien, hvor Kurt og Lis' to teenagebørn også deltager og går op i dyreholdets trivsel og udvikling, og det gælder i høj grad for de aktiviteter, som Kurt, og i mindre grad Lis, deltager i sammen med andre familier på egnen. Sammen med nogle af de andre fritidslandmænd bruger Kurt meget tid på at reparere gamle maskiner, hjælpe til på de andres gårde, høste, bære halm ind, og hvad der ellers måtte falde for. Hos Kirsten og Niels kalder man i spøg Kurt for 'opfinderen'; han er kendt for altid at kunne fremskaffe en lille dingnot til at løse et problem i stalden eller med maskinerne, og hvis han ikke har noget brug-

bart liggende, så laver han den selv. Selv siger han, at det mest er for sjov, og at han jo hygger sig med det, men samtidig er det også tydeligt, at det faktisk, at han bidrager med noget, er altafgørende. Selvom parrene ofte ser hinanden til middage og fester, så er det meste af især mændenes samvær centreret omkring en arbejdsopgave. Kurt vil ikke være landmand, men selve måden, han iscenesætter og arrangerer sit sociale liv på, har elementer af den samme flydende grænse mellem det private og det arbejdsmæssige, der også præger Kirsten og Niels' liv, og netværket, han indgår i, er for ham en afgørende del af dét at bo på landet. Han imiterer på sin vis mange elementer fra landbrugserhvervet, men han gør det uden det professionelle pres, der ligger på Kirsten og Niels, hvilket for ham gør hele forskellen.

Landbrug før og nu

Det netværk af handler med varer og tjenester, som Kurt og mange andre på egnen indgår i, opfattes i høj grad som knyttet til landbrugserhvervet, og det er også tilfældet et langt stykke hen ad vejen. Det kan man få bekræftet ved at snakke med Thorkild og Helga, som er Kirsten og Niels' naboer til den anden side. De er begge i 70'erne, har boet på gården siden 1947, og har drevet landbrug på andre præmisser end Kirsten og Niels. Thorkild har aldrig haft nogen ansatte, om end han i perioder har fået hjælp af nogle af parrets syv børn. I dag er parret pensioneret, og Thorkild lejer sine 35 tønder land ud til Niels. Sit dyrehold, 37 stykker kødkvæg, har han dog beholdt. En hurtig sammenligning af disse tal og dem, der gælder for Kirsten og Niels' bedrift, fortæller om den kolossale forandring, erhvervet har undergået i de seneste 20-30 år. Thorkilds bedrift og jord er af en størrelse, som ingen ung landmand i dag kan leve af. Thorkild har ingen uddannelse som landmand, for det var ikke nødvendigt, dengang han begyndte. Han har heller aldrig haft den

komplerede økonomi eller de store lån, der er nødvendige for, at Kirsten og Niels kan drive deres gård.

Da jeg spørger Thorkild om landbruget før og nu, siger han, at godt nok var landbruget fysisk hårdere, dengang han startede, men han ville alligevel nødig være ung landmand i dag, for det kræver store lån og store bedrifter og dermed øget pres og mindre kontakt med dyrene. Uddannelser, lånemuligheder og medfølgende forpligtelser, afhængighed af specialiseret bistand, konstant behov for efteruddannelse, nødvendigheden af stadig større bedrifter og så videre – alt dette er vilkår, Niels må leve med, men som er ret fremmede for Thorkild. Vigtigere i denne sammenhæng er det, at Thorkild har været del af et netværk mellem professionelle landmænd, som efter hans mening er gået tabt i udviklingen. Han husker stadig dengang, hvor alle på egnen drev landbrug, og man hver uge hele vinteren igennem gik til 'nabogilder' hos hinanden, hvor mændene gik ud i stalden for at se hinandens bedrifter 'og måske handle lidt', mens damerne gjorde kaffen klar i stuen. Han synes, det er trist, at man ikke længere kan få hjælp 'landmand til landmand'. Thorkild kom en del ovre hos Niels' forældre, dengang de drev gården, men i dag holder han sig gerne væk, selvom han ved, at han er velkommen, for han fornemmer alligevel, at der altid er travlt, og i øvrigt kan han aldrig finde Niels 'så stort, som det er blevet derovre'. For Thorkild og Helga er det ikke alene arbejdsfællesskabet, der er gået tabt, det er også bestemte måder at mødes på. De ovennævnte nabogilder er blot ét eksempel. Et andet eksempel på en form for kontakt, der er gået tabt, er, at landmændene undertiden mødtes 'ved skellet', altså ved grænsen mellem deres respektive jorder. Det siger sig selv, at med jorder af en størrelse som Niels og Kirstens, sker det for det første ikke så tit, at man løber på hinanden, og for det andet er det ikke altid husbond selv, der kører på marken. Det fysiske rum, den helt konkrete måde, hvorpå arbejdet skaffede folk i kontakt

med hinanden, er et vigtigt element i de ældre landmænds fortællinger. Dog er det værd at bemærke, at den tendens på sin vis går igen i den måde, Niels og Kurt og deres kreds tilbringer det meste af deres fælles tid på. Ud over arbejds-elementet – det sociale iscenesat omkring løsningen af en bestemt opgave, som tidligere nævnt – er der også en vis spontanitet over samværet. Man kommer over for at låne noget og ender med at blive og hjælpe til. Eller man har en aftale, men ikke noget fast tidspunkt at komme på.

Landbrug og netværk

Vender vi tilbage til Kurt og Niels og kredsen omkring dem, er det altså tydeligt, at det netværk, som Thorkild taler om, ikke er forsvundet, men derimod har ændret karakter og først

og fremmest opretholdes af nogle andre grupper end de professionelle landmænd. Niels udtrykker det klartest, når han siger, at hvis der kun boede professionelle landmænd i Feldbæk, så ville folk enten aldrig se hinanden, eller også ville de kun handle sammen på det rent forretningsmæssige plan. De professionelle har hverken tid til, eller behov for, at komme hos hinanden. Som landmand i dag er det for eksempel nødvendigt at have en veludbygget maskinpark, og hvis man mangler maskinkraft, kan man lige så godt leje af maskinstationen, som man kan af naboen – for ifald man skal bruge maskinen i lang tid, kan man ikke gøre sig håb om at låne, da det vil koste naboen for mange penge i tabt arbejdsfortjeneste. De få handler, Niels laver med andre landmænd på egnen, er netop karakteriseret ved at være handler med kontant afregning. Derimod har hele gruppen af fritidslandmænd, der har lønarbejde, et lille dyrehold, lidt jord og et hus, der altid skal repa-

Et gammeldags landbrug.



teres eller udbygges, et udtalt behov for at samarbejde omkring disse opgaver. Eftersom den gennemsnitlige fritidslandmand ikke har råd til at investere i de maskiner og den arbejdskraft, der skal til at passe den lille bestand, eller høste den enkelte mark, så handler, bytter og udveksler denne gruppe i stor stil indbyrdes.

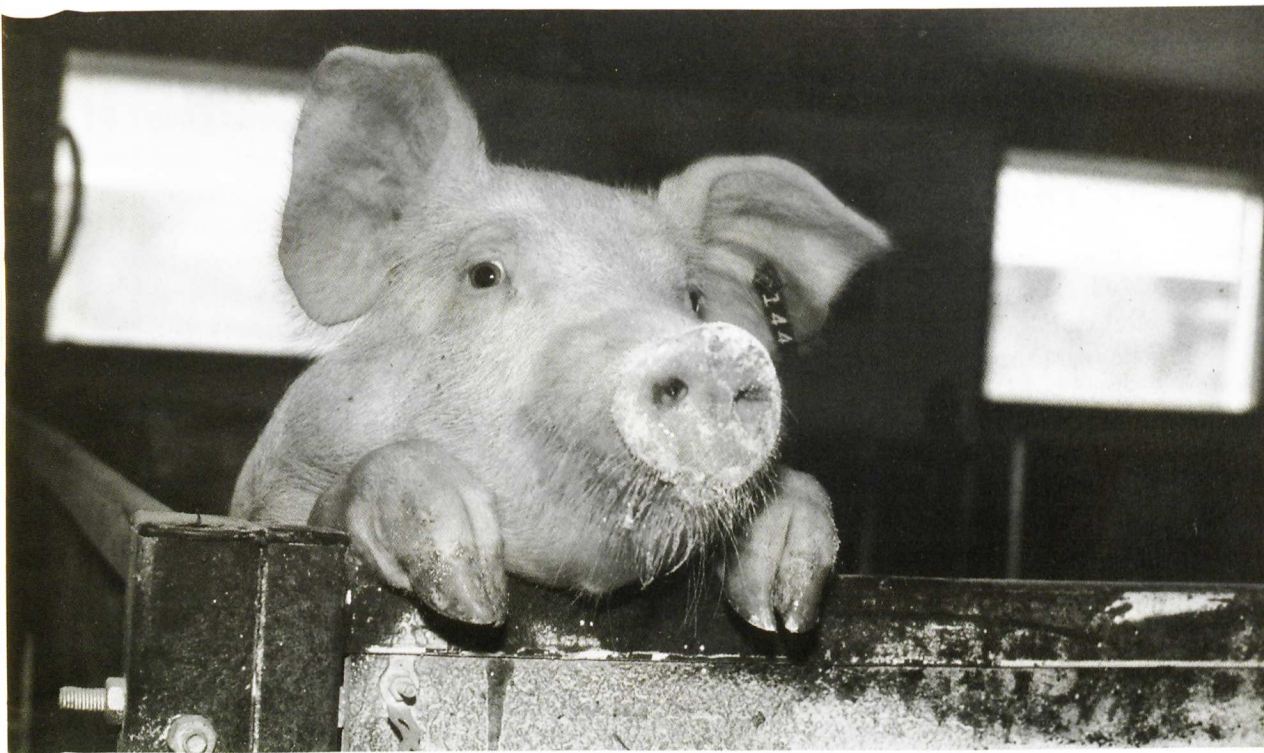
Niels, som har maskiner og produkter til rådighed, benytter sig af dette netværk. Han trak på sine lokale forbindelser, da han skulle bygge den førnævnte løsdriftsti. Eftersom mange af fritidslandmændene i Niels' omgangskreds er håndværkere, var det ikke svært at skaffe lidt hjælp hist og her. Til gengæld forsyner han venner og naboer med halm, korn, kartofler og et halvt svin i ny og næ, og undertiden kommer der en nabo og låner en traktor i et par timer.

Som man måske kan forestille sig, er denne udveksling omgærdet af en del hemmelighedskræmmeri. Det uformelle netværk, der opererer mellem gårdene, har en dobbelt betydning. Det er dels forbundet med et generelt krav om åbenhed og om at stå til rådighed for sine naboer, som hænger snævert sammen med ideer om 'livet på landet', herunder ikke mindst forestillingen om at hjælpe hinanden. Dels hænger det sammen med det, jeg en enkelt gang hørte omtalt som 'fikumdik' – det vil sige fusk, sort arbejde, små ulovligheder – og set fra det synspunkt kræver det diskretion. Det er samme diskretion, der gør sig gældende i den udprægede mangel på lyst til overhovedet at bevæge sig ind på diskussioner om personlig økonomi og lignende, som ofte bliver affærdiget med ord som "Naaah, det' da kun en hobby, for jeg tjener i hvert fald da ikk' penge på det!", ofte ledsaget af et lille grin.

Thorkild, Niels og Kurt repræsenterer altså hver sin holdning til, og brug af, et personligt netværk. Det arbejdsfællesskab, der var byden- de nødvendigt for Thorkilds generation af landmænd, har i dag antaget en ganske anden betydning i forholdet mellem folk på egnen.

Det landlige ved landet... netværk som mål i sig selv

Kurt og Lis' opfattelse af værdierne ved at bo på landet ligger tættere på den opfattelse, som Thorkild udtrykker, end Niels og Kirstens og de faktiske vilkår, de lever under. Selvom Niels og Kirsten er meget bevidste om det livsstils- mæssige valg, som deres erhverv også indebærer, oplever de ofte konflikter mellem de økonomiske og administrative krav, som det professionelle landbrug stiller, og de sociale og kulturelle krav, som stilles til dem fra andre grupper i byen, for hvem parret står som repræsentanter for 'de ægte Feldebæk-boere'. Landbrugererhvervet fremstår altså her som eksponent for et netværk og en samværsform, der reelt finder sted mellem landmænd og andre grupper, eller indbyrdes mellem disse grupper. Samværsformer, som bliver opretholdt, forhandlet og diskuteret igen og igen i folks fortællinger om, hvad der udgør det landlige ved Feldebæk. Taler man med folk i Feldebæk, er det da også tydeligt, at selvom de i praksis bruger dette netværk vidt forskelligt, og nogle slet ikke bruger det, er alle grupper enige om, at det er en god ting at have, og at det er noget, der klart adskiller Feldebæk fra en stor by. Netværket karakteriseres af et element af nødvendighed, fælles vilkår og fælles front, der også dukker op i andre dele af det sociale liv i byen. Her er det for eksempel interessant at bemærke, at en ny slags iscenesættelse af det lokale samvær er vokset frem i byen de sidste 10 år. Der er blevet oprettet en beboerforening, som arrangerer en årlig byfest, og som netop har overtaget den gamle søndagsskole i byen. Skolen er ramme for arrangementer i foreningens regi og kan også lejes til private fester. Det lokale samvær er her blevet en aktivitet og et mål i sig selv – det at samles, at 'ha' noget sammen' er værdifuldt i sig selv. Denne tendens kan ses som en videreudvikling af de værdier, folk som Kurt og Lis lægger i den landlige livsstil. Grupperne af fritidslandmænd er da også overvejende positive over for arran-



Både grise og antropologer kan være nysgerrige!

gementerne. Det samme er Kirsten og Niels, selvom de har svært ved at afse tid til at være med. Derimod har Thorkild og Helga og andre pensionerede landmænd på egnen ikke meget til overs for det rendyrkede 'arrangede fællesskab'. De søger og savner et arbejdsfællesskab, et møde omkring fælles vilkår og opgaver, og ikke 'et sted, hvor man selv skal ha' madpakke med', som en af dem siger. Samværsformer, relationer og værdier, der i Feldbæk traditionelt opfattes som knyttet til landbrugserhvervet, bevæger sig rundt, omfortolkes og udvikles af forskellige grupper i byen.

Litteratur

- Højrup, Thomas: Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering. Statens Byggeforskningsinstitut 1983.
- Sass, Hans-Henrik (red.): Jorden og de – selvstændige? Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomheds Debatbøger, 1994.

Foto s. 9: Lars Henrik Olsen.

Resten af billederne er venligst udlånt af Danske Slagterier.

Trine Jørgensen er specialestuderende ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hendes fremskredne speciale er baseret på feltarbejde i Feldbæk og omhandler 'det lokale fællesskab' som socialt netværk og kulturel forestilling.

Når værktøjet og produktet forsvinder

Om kommunalfolk og computere

Niels Olsen

"Det er frustrerende, hvis systemet ikke fungerer, hvis det hænger, hvis der er lang ventetid. Nu hvor vi har lagt alt ind på edb, bliver man mere afhængig af det. Og du er på herrens mark, hvis det ikke fungerer. Og der havde vi en periode i slutningen af sidste år, hvor det gik fuldstændig galt. Det røg ned og kom så op og røg så ned igen. Det var mere undtagelsen end reglen, at det var oppe. Og det gav virkelig nogle massive problemer!" (En kommunalt ansat udtaler sig om edb.)

Arbejde og maskine – et kort tilbageblik

Den græske filosof Aristoteles mente, at både arbejde og slaveri ville blive ophævet i det øjeblik, maskinerne kom til at bevæge sig af sig selv. Kropsligt arbejde blev nedvurderet af antikkens tænkere som et nødvendigt onde forbeholdt slaverne i bystaten. At arbejde for livets opretholdelse var i den forstand meget lig slaveri, hvorimod intellektuelt virke ikke regnedes for arbejde.

Den selvbevægelige maskine ville imidlertid, i menneskets tjeneste, frisætte ressourcer og liv, således at man kunne bruge sin tid på lødige beskæftigelser. Teknik var altså et frigørende gode og mennesket dét, der profiterede af teknikken. Med andre ord ville maskinen i Aristoteles' vision blive slavens slave og således udvirke et både menneskeligt og åndeligt fremskridt.

Arbejde og maskine i dag

Når man som antropolog mere end 2000 år efter Aristoteles og hans maskiner bevæger sig rundt på en moderne arbejdsplads, er det umiddelbart svært at se den frigørende idé udfolde sig. Også selvom computere summer, og telefoner ringer – tilsyneladende helt af sig selv...!

Det arbejdende folk har ikke blot øjnene, men hele hovedet klæbet til skærmen, der lader til at fastholde deres interesse med magnetisk kraft. Koncentrationen lyser ud af de ansatte. Tastaturer klapper i ét væk og udgør sammen med de dæmpede stemmer en administrations sagte, symfoniske vellyd. Et øjeblik efter afbrydes de imidlertid af en telefon, der uden varsel afkræver dem deres fulde opmærksomhed. Telefonopkald betyder i mange tilfælde, at de selv er tvunget til at ringe et lokalnummer – bare sådan lige for at give en besked videre.

Vi befinder os i en kommunal administration et sted i velfærds-Danmark. Medarbejderne er placeret ved hvert sit skrivebord i et stort, åbent kontorlandskab. Hvert skrivebord er forsynet med skærm, tastatur, telefon, skriveredskaber og personlige rekvisitter. Denne enhed er en serviceenhed. Den kaldes 'borgerbetjeningen' og er placeret i 'pensionsafsnittet' under Skole- og socialforvaltningen. Langt hovedparten af medarbejderne er kvinder. Kommunens borgere stiller spørgsmål, kræver svar og handling, og det er medarbejdernes opgave at besvare disse spørgsmål og opfylde disse krav på en tilfredsstillende måde.

En sådan service kan i dag ikke gives uden computerens hjælp. Fra computeren henter

medarbejderens informationer. Informationer som han selv eller kollegerne i arbejdsgruppen har lagt ind i tidens løb. Her ligger registre side om side med økonomiske oversigter og hele livsforløb – opsummeringer af borgernes gøren og laden.

Informationer er dét arbejdsmateriale, som man via maskinen kan få adgang til. Materialet er placeret i elektroniske kredsløb, i filer på harddiske. Man forstår de kommunalt ansattes frustrationer, når maskinen er 'nede'. Forstår deres afhængighed af maskinen, når forudsætningerne for deres arbejde er placeret her. Når maskinen virker, er den ufejlbarlig. Den husker

De lave vægge mellem medarbejdernes skriveborde markerer, at afdelingen skal opfattes som et integreret hele, hvor man på én gang arbejder sammen og hver for sig.

alt det, den har fået fortalt, den er præcis og effektiv, den er hurtig og hjælpsom. Men den har én fejl: Nogle gange virker den ikke...!

Moderne arbejde er informationsarbejde

Som medarbejder er man en funktionel brik i et større kommunalt system. Et system der eksisterer forud for hver ansat: '*Det er politik, det her!*' og '*Sådan er vilkårene, og sådan har de altid været!*', er udtryk, der ofte høres på afdelingens interne møder som en markering af den, åbenbart fasttømrede, forskel på det politiske og administrative niveau, der karakteriserer kommunestyret. Medarbejderne lader med andre ord til at have en meget klar forestilling om egen placering i det kommunale system.



Et system hvor formelle arbejdsprocedurer skal læres og beherskes, før enkeltpersoner gives ansvar og kompetence. Et system i hvilket meget arbejde er bundet op på information: Give og modtage information, vurdere og forholde sig til information, arkivere information, hente og sammenligne information.

Den informationsteknologiske udvikling har lagt nye perspektiver på disse administrative færdigheder, og 1970'erne er allerede en fjern fortid. 'I gamle dage', før computerens fremvækst overalt i samfundet, var information for de kommunalt ansatte ikke en elektronisk størrelse i en maskine, men noget meget konkret – nemlig kort: 'Hulkort' eller 'stamkort', som de også blev kaldt. Hvert kort indeholdt de oplysninger, som forvaltningens medarbejdere mente, det var nødvendigt at gemme. Et kort havde 80 huller, og disse 80 huller går i dag igen på computerskærme i form af 80 positioner på hver linje af skærbilledet. En reminiscens, en overlevering, fra den tid, hvor de 80 huller har undergået en transformation fra ét medie til et andet.

Rådhusene havde så en 'hulle-stue', hvor 'hulle-damer' sad og 'hullede' – det vil sige lave huller, koder, i informationskortene, hvis indhold derefter blev lagret i en kæmpemæssig edb-maskine, som gerne stod i rådhusets kælder og brummede. Her blev kortene lavet om til store magnetbånd, som lå og fyldte på arkivhylderne. En kommunalt ansat husker tilbage:

“Dengang var det ligesom mere konkret det hele, med kortene og båndene og printpladerne og ledningerne. Man kunne se det hele. Man kunne se det, man arbejdede med. I dag er det ligesom mere skjult det hele.”

Hulkort kan på sin vis synes lige så abstrakte som elektronik, al den stund informations teksten er kodet og derfor ulæselig for det blotte øje. Men de har én vigtig egenskab: De kan holdes i hånden, de fylder og vejer noget. De er på den måde 'hårde' og reelle, ikke 'bløde', uvirkelige data.

Edb-maskinen som elektronhjerne og forklaringsmodel

Det fortælles, at man dengang kaldte edb-maskinen for 'den elektroniske hjerne'. 'Hjernen' blev på de mere fremsynede arbejdspladser anbragt i et glasbur, og dér kunne de forbipasserende så stå og betragte den (omtrent som et helligt relikvie i en kirkemontre). Der blev udvist en passende ærefrygt for de mennesker, som arbejdede med maskinen: 'Se, han arbejder med elektronhjernen!', sagde folk og var tydeligvis imponerede.

Måske er ovenstående udtalelse en mindre overdrivelse og ikke fuldt repræsentativ for tiden dengang. Men at den nye edb-teknologi blev givet en særegen, høj status kan ikke betvivles. Som edb-teknisk medarbejder havde man pludselig fået indsigt i en ny, udfordrende og revolutionerende verden, der effektivt ekskluderede alle ikke-vidende – hvilket dengang var omtrent 99,99 procent af befolkningen.

Denne fortidens ærefrygt har efterhånden fortaget sig. I dag bruges computerteknologien i højere grad som forklaringsmodel, når tingene ikke er, som de burde være. Hvem har ikke prøvet at henvende sig ved en offentlig skranke for at få en oplysning, blot for at modtage beskeden: "Beklager, vores edb-anlæg er brudt sammen!" – og man må gå med uforrettet sag, lettere irriteret på både maskinen og den person, der gav beskeden. To dage efter står man der så igen, denne gang med en klage, og selv samme skrankepave erklærer: "Ja, det er i hvert fald ikke maskinens skyld!"

I to forskellige situationer er den samme edb-maskine både skrøbelig og perfekt. Begge forklaringer er legitime og brugbare og på ingen måde i modstrid med hinanden. Maskinen udstilles det ene øjeblik som syndebuk, for i det næste at blive taget i forsvar.

Edb-maskinen er for den kommunale bruger blot en maskine, blot 'min skærm', som den normalt kaldes, og dermed til en vis grad uden for rækkevidde. Man kender ikke noget til dens



Når den virker, er computeren en lige så integreret del af de daglige arbejdsopgaver som telefonen og regnemaskinen.

infrastruktur, dens indre logiske opbygning. Den har et eget liv (nogen taler med lav stemmeføring om den besjælede maskine), den fungerer og bryder sammen efter forgodtbefindende. Den agerer, og maskinpasseren må efter bedste evne re-agere alt afhængig af, hvilken situation maskinen har bragt vedkommende i.

Aristoteles 'glemte' med andre ord at forudsæ en vigtig mellemregning; at maskinen først frigør mennesket fra arbejdet i det øjeblik, maskinen er fejlfri, selv kan tænke og løse problemer uafhængigt af menneskelig medvirken. Og kan man i det hele taget kalde sådan en størrelse for en maskine?

Maskine og/eller værktøj?

Følger man Karl Marx, foretog han en skarp skelnen mellem værktøjet og maskinen: Værktøjet er en forlængelse af brugeren af værktøjet. Maskiner, derimod, pålægger brugerne deres rytme og deres regler i en sådan grad, at det ikke længere er helt klart, hvem det er, eller hvad det er, der bliver brugt.

Vi arbejder til maskinernes rytme – fysiske maskiner eller, for den kommunalt ansatte, systemets administrative maskineri: Et rådhus' fastlagte arbejdsprocedurer kan virke maskinelle, fordi de tvinger medarbejderne til at arbejde til rytmer, de ikke oplever som deres egne.

For eksempel er telefonen, som en integreret del af informationsprocedurerne, ikke blot et praktisk kommunikationsmiddel, men også

en konstant trussel. Enten mod presserende sagsarbejde eller et mødes effektivitet:

"Telefonen, det er jo en af vores pestilenser. For det er jo en, der afbryder alt andet. Hvis vi to sidder og snakker sammen, så er der én udefra, der bare kan ringe og forstyrre midt i det hele. Den der ringer på en telefon, han føler ligesom, han har forsteret. Du kan sidde i et vigtigt møde, og så kan du rende og tage den hele tiden."

Værktøjet, derimod, er ikke alene en udvidelse af kroppen, men også en udvidelse af bevidstheden. For med værktøj kan vi ændre noget på forhånd fastlagt og derved overskride grænserne for vor egen formåen. Værktøjet er et instrument, vi bruger til at omforme og målrette kroppens energier. Omvendt har maskiner en uheldig tendens til at bestemme, hvordan vi i en given situation skal handle – eller ikke handle.

Computerteknologi har et janushoved, hvis ene side er værktøjets dyder, mens den anden side er maskinen. Computeren både frisætter og binder arbejdsprocessen til sig: Frisætter, fordi mange rutinemæssige arbejdsopgaver kan gøres lettere og hurtigere – for eksempel at udfærdige et notat til et møde. Her er computeren et værktøj. Binder, for når anlægget bryder sammen, mens medarbejderen sidder med sit notat, kan han ikke få notatet færdigt til tiden. Nu er computeren pludselig lig maskinen, der sætter rammerne op for arbejdet. Med andre ord: Når computeren virker, er den både maskine og værktøj. Når den ikke virker, er den kun en maskine...!

Det er paradoksalt, at computerteknologi både kan være tidsbesparende og tidsrøvende, effektiv og ineffektiv, give overblik og en følelse af u-orden. Dette spændingsfelt mellem de to yderpoler, værktøj og maskine, viser sig imidlertid i den kommunale medarbejders hverdag på en næsten binær facon: Enten virker computeren, eller også gør den ikke! Her er der ikke nogen mellemvej, ikke noget alternativ, intet både-og.

Når computeren virker er den et praktisk, let og gennemskueligt værktøj, som hver enkelt medarbejder kontrollerer og frit kan anvende. Går computeren ned, skifter den lynhurtigt status fra det nærværende værktøj til den fraværende maskine.

Ved nedbruddet viser computeren sit janushoved: Værktøjet forsvinder, og pludselig står medarbejderen med en maskine, han finder ud af, han er dybt afhængig af. En afhængighed han ikke skænker en tanke i hverdagen. En afhængighed, der materialiserer sig i den tomme, sorte skærm, der før var så levende, så samarbejdsvillig og flink. Ingen snakker om edb, når den virker. Den er overhovedet ikke på dagsordenen. Den 'er' der jo bare – som en fuldt integreret del af den almindelige arbejdspraksis...

Når man mister arme og ben

Problemet er ikke, hvad man skal gøre, når computeren *virker*, men hvad man skal gøre, når den *ikke* virker! Når computeren *ikke* virker, går arbejdet i stå: Man kan ikke skaffe sig de oplysninger, man behøver, man kan ikke få det register frem, man skal bruge, man har intet overblik over sit arbejdsmateriale, da alt synes kaotisk og uoverskueligt. Eller som det blev sagt ved flere lejligheder: "Man mister både arme og ben, når maskinen er nede!" Maskine – ikke værktøj...!

Udtalelsen gør, via metaforen om arme og ben, maskinen til en kulturel genstand, der forstås kropsligt: Maskinen *er* i selve arbejdsprocessen de ansattes arme og ben. Man kan sige, at maskinen *antropomorficerer*, det vil sige tillægges menneskelige egenskaber. Computeren var for et øjeblik siden 'arme og ben', vitale dynamiske dele af kroppen, med hvilke vi kan gå og gribe om ting, men er nu blot en maskine, der er gået ned.

Nu kunne det lyde, som om edb-anlægget i afdelingen bryder sammen i tide og utide. Det er ikke nødvendigvis tilfældet. Det sker en

gang imellem. Kilden til irritation kommer primært på grund af den ventetid, edb-systemet pålægger medarbejderen, og som skyldes, at det samlede 'net' er overbelastet. Alligevel er det altid maskinen, der får skylden.

Alle computerens fordele er med ét slag vendt til irriterende ulemper. For det, man troede var et konkret værktøj, er nu nærmest en abstrakt forestilling: Computerværktøj, forstået som *software*, programmer, har ikke rumlig udstrækning i højde, længde og dybde. Det har ingen vægt. Det fylder ikke noget og kan ikke gribes om, som smeden griber om sin hammer og elektrikereren om sin skruetrækker.

Det er ikke værktøj, der kan glemmes, men værktøj udformet på computerens præmisser: Værktøj der tages i anvendelse, når man trykker på en tast – uhåndgribeligt og på sin vis usynligt værktøj. Det er her værd at bemærke, at smeden bruger tommelfingeren til at gribe om sin hammer, mens computerfolket bruger pegefingeren til at trykke på tasten eller 'musen'... Fingerforskellen er symbolsk: Meget værktøj i det moderne samfund er digitalt værktøj, som man ikke kan holde om, men udelukkende nå gennem funktionstaster og skærmikoner: Vi kan godt se resultatet af tastningen eller klikket, men ikke de indre funktionelle processer, der fremkaldte resultatet. Harddiskens summen er eneste tegn på værktøjsmæssig aktivitet.

Nærvær eller fravær

Den væsentligste kritik af computerteknologien går da heller ikke på selve brugen af den, men netop på situationen 'når man mister arme og ben'. Modstanden i dag mod computere aktiveres på en ganske anderledes måde end hos de efterhånden legendariske 'maskinstormere' i 1800-tallets England, der ødelagde den nye teknologi, primært inden for tekstilbranchen, på grund af dens *nærvær* så at sige. Maskinstormerne følte sig truet på deres levebrød

af de effektive spindemaskiner, der betød arbejdsløshed og fattigdom i et samfund i økonomisk vækst, men uden reguleringer på arbejdsmarkedet. Disse forhold gjorde arbejderne til lette ofre for markedets udsving, hvorfor maskinerne blev en bekvem syndebuk.

Værktøj, materiale, produkt

Anderledes med computere: Modstanden mod disse maskiner fremkommer tydeligst ved deres *fravær*, det vil sige i det øjeblik, medarbejdernes afhængighed er blevet afsløret og udstillet. Når værktøjet forsvinder, forsvinder oplevelsen af at have en tæt, håndgribelig, brugende omgang med det materiale, der bearbejdes. Nu er det pludselig medarbejderen, der er slave af maskinen, og ikke maskinen, der 'slaver' for medarbejderen – det egentlige fremtidsønske i Aristoteles' vision.

Dette pludselige fravær af kontrol, selve situationen hvori det sker, er en betydningsmættet begivenhed, der siger noget væsentligt om medarbejdernes potentielle frustration i omgangen med edb. En frustration der ofte giver sig udslag i, her ganske ucensurerede, eder og forbandelser:

"Det er sgu' da noget underligt noget, den laver. Det er til at blive sindssyg af!"

"Det var da også fandens!"

"Jeg hader bare det edb-lort!"

Den kommunalt ansattes værktøj, computeren, bruges til at bearbejde et materiale, information, for at resultere i et produkt, den gode service eller den tilfredse borger. På samme måde som værktøjet pludselig forsvinder ud i den blå luft (læs: de elektroniske netværk), er produktet godt på vej til at gøre det samme. En medarbejder beskriver det på denne måde:

"Jeg har det sådan, at jeg er godt tilfreds med det stykke arbejde, jeg laver. Men jeg må også ærligt indrømme, at når jeg kan gå hjem og slå noget græs, klippe en hæk eller vaske en bil, det har jeg en tilfredsstillelse ved, fordi der

er kommet et eller andet ud af det. Sådan rent billedmæssigt eller fysisk. Og det kan jeg godt savne lidt hér. Mange gange er det, vi arbejder med, papir og skærm og papir og snak og møder. Og ind imellem tænker man lidt over – hvor er fingeraftrykket henne? Du har nogle bunker, du har nogle mennesker og du har nogle møder. Men noget med konsistens i, det er vanskeligt at få øje på.”

'I gamle dage' var sager bunker af papir, der i princippet kunne udvides i det uendelige. Sager voksede ikke kun i indhold, men også i omfang. De blev sat ind i mapper, som blev større og større, eller i kartoteksskabe, der med tiden blev for små og derved bekræftede, at administratorernes arbejde rent faktisk resulterede i konkrete produkter. I dag er papir naturligvis

stadigvæk et nødvendigt materiale, når man holder møder og giver meddelelser til hinanden. Men papiret er alligevel på tilbagetog i de fleste offentlige forvaltninger, og den papirløse administration ligger ikke langt ude i fremtiden.

I dag, hvor sager er filer, der lægges ind i elektroniske kredsløb, kan det straks virke mindre gennemskueligt, hvad produktet i for eksempel en forvaltning egentlig består af. Bits og bytes kan ikke på samme måde som papir og antallet af elektronbånd måles og vejes. I en større serviceadministration er det derfor tit svært for den ansatte, når arbejdsdagen er ovre, præcist at fortælle, hvad han har opnået den dag:

Et vue ud over borgerbetjeningen. Sager diskuteres løbende på tværs af bordene.



“Ofte må jeg spørge mig selv, hvad det rent faktisk var, jeg fik lavet den dag, ud over at papirbunken blev 5 centimeter mindre. Der er da ingen tvivl om, at når man sådan går på arbejde den ene dag efter den anden, så mister man en gang imellem målsætningen for det, man laver...”

Arbejdsproduktet er for den kommunale servicemedarbejder ikke noget, man kan se eller røre ved som en afslutning på en arbejdsproces. Produktet er snarere en slags bevidsthed hos den enkelte om, at arbejdsdagen et eller andet sted, for 'nogen', frembragte et gode.

På trods af edb-teknologiens fremvækst er papiret imidlertid stadigvæk noget, man holder fast i. Både som konkret produkt og som et materiale, der bearbejdes. Selv samme medarbejder kan derfor senere erklære:

“Jeg tror nok, at for de fleste vil det være sådan, at et møde hvor vi har et produkt med fra, dét vil jeg umiddelbart sige er et godt møde. For hvis du kommer på arbejde, og bunken den er 10 centimeter høj, og når du går hjem, så er den kun 5 centimeter høj, så er det fordi, der er sket noget”.

Disse to udtalelser modsiger ikke nødvendigvis hinanden. De udtrykker blot den paradoksale situation, medarbejderen befinder sig i. På den ene side er 'målet' for arbejdet ikke noget, han kan gøre op i papir. På den anden side er papir en af de eneste synlige beviser for, at han har produceret noget.

Evalueringen som produkt

Hjulpet på vej af den mest moderne informationsteknologi, fra elektronisk post til internet, er den kommunale arbejdsplads en tidsrøver. Medarbejderens opmærksomhed og koncentration, rettet mod de bundne opgaver – typisk sagsarbejde – bliver regelmæssigt forstyrret: Telefonen kimer, mødet kalder, den elektroniske post kræver at blive læst. Tiden går med alt andet end 'egentligt arbejde'.

Som for i det mindste at skabe en oplevelse hos medarbejderne om, at de leverer et produkt, foretages med jævne mellemrum kvalitetsundersøgelser. Disse undersøgelser er relativt kostbare og har til formål at vise, i hvor høj grad administrationens brugere er tilfredse med den service, de får.

Borgerundersøgelsen er eksempelvis den form for evaluering, hvor kommunens borgere fortæller, hvor god en service rådhuset tilbyder. Tilsvarende giver *telefonundersøgelsen* et fingerpeg om, i hvor høj grad de ansatte yder aktiv og opsøgende service til de mennesker, der ringer ind på rådhuset – om der bliver informeret korrekt, eller om de blot sender personen videre i telefonsystemet.

'Serviceproduktet' er i den forstand lig tilfredshed – en tilfredshed kvalitetsundersøgelserne noterer ned i grafer og søjlediagrammer. At en personlig oplevelse på denne vis måles og nedfældes objektivt kan, antropologisk set, synes løjerligt. Det er, som om disse undersøgelser for enhver pris vil fastholde et billede af, at det ikke-målbare stadigvæk kan måles. At service er en vare som enhver anden vare.

Når produktet forsvinder

De kommunalt ansatte er dermed milevidt fra Marx' arbejdsbegreb. Hans definition på arbejde, industriarbejde ganske vist, var arbejde som en sammenbinding af menneske og natur: Via arbejdsprocessen omformer mennesket naturen og skaber samtidig sig selv, idet man som arbejder spejler sig i det produkt, der er kommet ud af arbejdet.

I denne konstante vekselvirkning mellem natur og menneske ligger kimen til frigørelse. For arbejderen ser i produktet andet og mere end en ting eller en vare – han kan se sig selv: Der er en mening med det, han har foretaget sig. En mening der strækker sig fra arbejdet som isoleret aktivitet og videre ind i hans liv.

Holder man Marx i erindring ved beskrivel-

sen af den kommunale arbejdsplads, fremtræder en ny og anderledes sammenbinding. Ikke mellem menneske og natur, men mellem menneske og et stort, abstrakt, administrativt system, hvor produktet eller målsætningen ikke længere fremstår som noget konkret, man som medarbejder kan spejle sig i.

En ansat sammenligner således sit arbejde med en psykiaters. En masse mennesker passerer forbi i systemet hver dag, der bliver snakket og givet gode råd, men alligevel er det 'en mærkelig fornemmelse' ikke at vide, om noget er blevet bedre af dén grund.

Man kan sige, at den ansatte spejler sig i noget uigennemsigtigt og flertydigt – en subjektiv dom, der aldrig ligger fast og klar for nogen: Den gode service.

Et produkt som 'god service', eller 'overførsel af information', forsvinder umiddelbart efter, det er blevet skabt, og er principielt uendeligt. Man kan blive ved og ved og ved. Og hvem kan spejle sig i et produkt, der ikke 'er' mere, men udelukkende fremtræder som en påstand, en mening eller en statistik?

Marx' profetiske udtalelse "all that is solid melts into air", alt sikkert og fast smelter og

bliver til luft i den moderne verden, har i den kommunale forvaltning anno 1997 fået ny aktualitet. Enhver afslutning af en arbejdsprocedure griber direkte ind i starten på den næste i én uendelighed.

På den moderne arbejdsplads er der en konstant fare for, at det egentlige arbejde, håndværket, det man er uddannet til, forsvinder eller bliver nedtonet på bekostning af for eksempel informationsoverførsel, der ikke tjener andet formål end at holde informationsmængden på samme stabile niveau. Værktøjer bliver uhåndgribelige størrelser, og arbejdsprodukterne bliver tilsvarende diffuse begreber.

Det kan derfor ikke undre, når personalet på den kommunale arbejdsplads en gang imellem spørger sig selv, hvad de egentlig fik lavet dén dag. Og det kan heller ikke undre, hvis de en gang imellem har svært ved at finde et svar.

Niels Olsen, stud. scient. ant. Specialeskrivende. Har lavet feltarbejde i Danmark hos Kommunedata A/S og i en kommunal forvaltning.

Økonomien får et fix

Karen Ellen Spannow

Artiklen beskriver narkomaners aktiviteter i den illegale og legale økonomi. Samtidig giver den indblik i 'pæne danskeres' medvirkning på det illegale stofmarked.

Etnografiske undersøgelser af narkomaner

I undersøgelser og beskrivelser af narkomaners laden og gøren lægges der sædvanligvis mest vægt på psykosociale problematikker, men der er enkelte etnografiske undersøgelser, hvor narkomaner i højere grad beskrives i relation til de aktiviteter, som deres stofbrug og livsstil giver anledning til. Lægges sagsbehandlerattituden til side, kan narkomaner betragtes som folk, der er lige så travlt optaget af deres økonomiske aktiviteter som andre småhandlende og grossister i forretningsverdenen. Og sandt er det, at det er et fuldtidsjob at være aktiv narkoman. Fra behandlingssystemet ved man, at det er svært for narkomanerne at finde et tidspunkt, hvor et møde er belejligt. Den aktive stofmisbruger må ganske som andre næringsdrivende og karrieremagere granske sin mentale kalender for at få tingene til at passe sammen.

I en etnografisk undersøgelse af markedet for illegale stoffer i Århus, der blev udført fra august 1993 til august 1995, er der også lagt vægt på at se på narkomanerne som aktive og handlende i samspil med det øvrige samfund. Det er ikke for at undervurdere eller benægte de sociale, psykiske og helbredsmæssige følger, livet som narkoman kan indebære, men fordi der er hårdt brug for en opblødning og nuancering af de stereotyper om narkomaner, som do-

minerer narkotikapolitikken og den offentlige debat.

Mens der kun er et begrænset antal danske etnografer, der har beskæftiget sig med stofmisbrugere, er det temmelig almindeligt i andre lande. Når etnografer bliver sat til at foretage undersøgelser blandt stofmisbrugere, skyldes det, at misbrugerne betragtes som en kulturel enhed, også kaldet en subkultur. Denne betegnelse for gadens farende folk har sin oprindelse i Chicagokolen, der i trediveerne udviklede en speciel sociologi til analyse af storbyens liv. Chicagokolen så de forskellige marginaliserede grupper, som især optræder i asfaltjunglen, som sameksisterende, men separate grupper med hver sin kultur, hver sine ritualer og regler.

I det følgende behandles narkomanmiljøet snarere som en integreret subøkonomi end som en subkultur, fordi man på grund af den sociale diversitet i miljøet kan blive i tvivl, om det giver mening at tale om en egentlig narkomankultur.

Erhvervsgrupper

Narkomaner er involveret i den grå-sort økonomi på mange forskellige måder, men der er tale om fire hovederhvervsgrupper: Den ene gruppe handler med stoffen enten som grossister (dealere) eller småhandlende (pushere). Den anden gruppe begår berigelsesforbrydelser og omsætter siden deres udbytte enten direkte til konsumenten eller gennem mellemhånd. Den tredje gruppe sælger serviceydelser til interesserede. Det er især seksuelle ydelser, men betle-

ri giver også kunder mulighed for at købe aflad og gå hjem med en bedre samvittighed. Den fjerde gruppe specialiserer sig i bedrageri og dokumentfalsk. Enkelte bruger flere af disse strategier, men tilbøjeligheden til specialisering er fremtrædende.

Hvis man et øjeblik lægger sin bevidsthed fra sig om, at disse aktiviteter er ulovlige, kan man betragte det sorte marked som ethvert andet marked med store og små næringsdrivende. Aktiviteterne foregår både bag velpolerede skriveborde og ved siden af pølsevognen, og der er lidkøb på værtshusene såvel som frokostaftaler på dyre og elegante restauranter. Nogle af de handlende henter deres varer langvejs fra, og andre skaffer forsyninger i det nærmeste stormagasin eller varehus. Der er prisreguleringer i forhold til udbud og efterspørgsel, og somme tider slagtilbud og udsalg. Nogle skaffer penge til finansiering af større indkøb, mens andre platter lidt håndører sammen og lige skraber sig igennem. Der er altså mange ligheder mellem den legale og den illegale handel, og i øvrigt mange knudepunkter, hvor den hvide og sorte økonomi flyder sammen.

Gensidig tillid

Ganske som i legal handel skal der være en vis tillid mellem parterne for at få gang i udvekslingen. Det er en forudsætning for i det lange løb at kunne drive forretning, hvad enten det drejer sig om kaffe eller heroin, og det indebærer, at den sælger eller leverandør, der ønsker at oppebære sin forretning, skal være omhyggelig med at overholde indgåede aftaler. Man kan endda hævde, at tilliden skal være større, når handelen drejer sig om ulovligt gods, fordi der ikke er nogen steder, man kan klage, hvis varen ikke svarer til beskrivelsen. Hvis der gentagne gange er fusk med kvaliteten, så daler sympatien for den pågældende forhandler; undertiden så meget at der vanker klø, og kunderne søger andetsteds hen. Den, der vil have succés på det

illegale marked, kan ikke tillade sig at komme i miskredit, for jungletrommerne fungerer udmærket i miljøet, hvor man kan hente oplysninger om de forskellige udbyderes varekvalitet og almindelige vandel.

Narkotikahandlere

I Danmark er der ikke mange narkotikabagmænd forstået som personer, der skraber tonsvis af penge sammen og lever det søde og ubekymrede liv, mens deres håndlangere sørger for at udføre det beskidte arbejde og siden påtage sig eventuelle fængselsstraffe. Billedet af et pyramidalt opbygget marked, som følger med mr. Big-forestillingen, er mest fiktion. I stedet er der en række små netværk, der står for import og distribution af narkotiske stoffer. Ganske mange af deltagerne i disse netværk er selv stofbrugere og bliver derfor sjældent særligt rige af deres aktiviteter, selv om der kan optræde gode perioder, hvor de kan flutte sig med forskellige goder, blot de ikke er alt for varige. For varige goder skal man stå til regnskab for, og det er både pinligt og svært, når man lever af illegale indtægter. Hvad man solder op på en ferie eller på tøjindkøb, er der ingen, der blander sig i, men at investere i ejendomme eller sætte pengene ind på en bankkonto er det samme som at blotte sig for de allestedsnærværende skattemyndigheder.

De fleste danske grossister i hård narkotika er selv brugere, og den vigtigste årsag til, at de importerer og sælger stoffer, er, at de skal have finansieret deres eget forbrug. Stofferne kan hentes i så forskellige udenlandske storbyer som Amsterdam og Riga, men det afhænger af den enkelte grossists forbindelser. Grossisterne bevæger sig sjældent rundt på gadeniveau, men sælger narkotikaen fra deres bolig eller forretningslokale til udvalgte småhandlende, der bruger noget af det selv og sælger resten videre enten fra deres bolig eller arbejde eller på de åbne markeder for illegale stoffer. I nogle få til-

fælde kan der også være tale om levering til døren. Så træffes de fornødne aftaler i telefoni- den, som regel på en mobiltelefon, der ikke kan aflyttes – endnu. Der tages dog alligevel forsigtighedsforanstaltninger ved at bruge kodede meddelelser og undgå ord, der kan vække kontrolmyndighederne til dåd.

I almindelighed regner man med, at det ikke er mere end ca. 10 % af de illegale narkotiske stoffer, der omsættes på det åbne marked, så handelen er for det meste omgærdet af en vis diskretion, der kommer kunder såvel som sælgere til gode. Relationerne mellem inden- og udenlandske grossister, småhandlende og kunder er temmelig stabile. Det skyldes dels, at der så er færre til at slippe uhensigtsmæssige oplysninger ud, og dels at stabile relationer borger for kvaliteten af produktet. Hvis uheldet er ude, og et af leddene i salgskæden bliver stillet til ansvar for sin handel af myndighederne, så er der dog fleksibilitet nok i systemet til, at nye træder ind på de tomme pladser. I tilfælde af at hele netværket trevles op, er der blandt de faste kunder mere eller mindre perifert kendskab til andre forhandler-netværker. Situationen, hvor narkotika ikke kan skaffes, kaldes tørke, men det har ikke været aktuelt på det danske stof- marked i lange tider. Der kan dog opstå pletvis tørke i fængslerne, hvor omkring en trediedel af de indsatte er narkomaner og her dels videreuddanner sig i deres metier med specialkurser i nyere fup og svindel og dels etablerer nye profitable forbindelser, som kan dyrkes, når frihedens time er inde. Mange af dem, som arbejder sammen i salgsnetværkerne, har siddet celle om celle.

Forhandlerens udseende

Selv om der ikke er tale om de pyramidale opbygninger i salgsnetværkerne, som mr. Big-teorierne lægger op til, så er den sociale distance mellem grossisten og aftageren på gaden ganske betragtelig. Ganske som grossister i de le-

gale erhverv må en narkotikagrossist se nogen- lunde ordentlig ud for at opretholde kundernes tillid til sine produkter. Desuden er det betyde- ligt vanskeligere at importere ulovlige stoffer, hvis man ser lidt nusset og afrakket ud. Ved grænseovergange gælder det om at gå i ét med de andre pæne indehavere af rødbedefarvede pas. Afvigelser pilles alt for ofte ud af rækken og undersøges nærmere. Kvinder, der generelt er kendt for deres lavere kriminalitet, har utvivlsomt særlige fordele i denne forbindelse. Og der er da også, på trods af at markedet er mandsdomineret, en del kvinder, der indtager topplaceringen i netværket.

Fantasisfulde transportformer

Det produkt, som sælges på markedet, forarbej- des meget lidt inden for Danmarks grænser. Som regel sælges varen videre i samme stand, som den købes i, og det er kun indpakningen, der forandres i takt med, at salgspakkerne skif- ter størrelse. Først opbevares det i plasticposer, der under transport kan klæbes fast på krop- pens mere intime steder, eller ligefrem proppes op i kroppens naturlige hulninger. I vagina kan således opbevares næsten 100 gram heroin, mens rektum kan optrænes til lidt større rum- melighed. Det er heller ikke ualmindeligt under transport at bruge mavesækken som opbeva- ringssted for heroin, der pakkes i mindre pak- ninger, så det bliver muligt at sluge det. Til det- te formål anvendes som regel kondomer, der er fabriksafprøvede og garanteret særligt tætte og holdbare. Holder de ikke, er det skæbnesvan- gert, fordi ingen tåler så store doser. I øvrigt er det kun fantasien, der sætter grænser for, hvor- dan stoffet flyttes af den enkelte person fra land til land. Alle typer af dobbeltbundede tas- sker, ekstra for, skjulte lommer osv. er i brug,

Emballagen er måske et punkt, hvor hande- len med stoffer adskiller sig mest fra handelen med andre produkter. Det er ikke mange varer, der i dag opmåles og pakkes ind med simpel

håndkraft og i relativt usofistikerede emballager uden indholdsdeklaration. Fra plasticposerne, der vejes på almindelige brevvægte, bliver heroin som regel omfordelt i rør, der egentlig er kanylehylstre. I et rør kan der være 10-15 kvarte, der regnes for en engangsdosis. Disse kvarte pakkes ind i staniol fra cigaretpakker eller laves til små kugler i plasticindpakning, så gadehandleren kan have dem i munden og

eventuelt synke dem, hvis han udsættes for at få 'vendt lommer' af politiet.

Salg af serviceydelser

Muligheden for prostitution skaffer især nogle kvindelige narkomaner stof til sprøjten, men man regner med, at den mandlige prostitution

Berigelsesforbrydere

Inden for gruppen af narkomaner, der finansierer deres stofbrug ved hjælp af berigelseskriminalitet, er der flere undergrupper med hvert sit speciale, selv om der ofte er tale om, at de samme personer prøver flere forskellige ting. Nogle stjæler en bil og kører med den som rambuk en butiksrude i smadder. Siden lægger de så hurtigt som muligt, inden alarmerne tilkalder politiet, de ønskede varer op i bilen og forsvinder ud af billedet. Visse varer er lettere at afsætte end andre, og især radio- og elektronikforretninger og guldsmede er udsat for denne type af tyveri. Andre specialiserer sig i indbrud i private hjem. De venter, til boligen er forladt af ejerne, bryder døren op og tager de letomsættelige ting som elektronik, smykker, antikviteter, spiritus, medicin og kontanter.

Som regel afsættes disse varer til en mellemhandler, måske en, der allerede handler med brugte ting og ved, hvordan man undgår at brænde fingrene på varme varer. Der ser ud til at være specialister, der opkøber ædle metaller og sørger for eventuel omsmelting, mens andre tager sig af at afsætte radioer, videoer og lignende. Ofte sker denne salgsvirk-somhed på arbejdspladserne. Det sker også, at hæleriet er sat i system, således at narkoma-nerne nærmest arbejder på kontraktlignende vilkår. Det kan for eksempel dreje sig om at skaffe et bestemt antal kilo kød per dag. Af og til er en del af lønnen en bestemt dosis me-dicin, som mellemhandlerne er kommet til på anden – givetvis uærlig – måde. Af og til optrevles et netværk, der har organiseret handelen med den medicin, som kroniske patient-ter kan undvære til salg. Men der kan også være tale om indbrud på medicinalvarefabrik-ker.

De fleste forsøger sig ind imellem med "shoplifting", men der er nogle få, som bliver eminent gode til det, blandt andet fordi de forstår at skaffe sig af med de alarmer, som mange varer i dag er udstyret med. Sådanne eksperter stjæler ofte efter en bestillingsliste og kan så få halvdelen af varens udsalgspris, mens tilfældigt stjalne varer kun giver en trediedel. Rytget om de fingernemme bestillingstyre vandrere fra mund til mund, og ikke mindst ved juletid er de travlt beskæftigede med at negle gaver, hvor størrelse, farve og mærke er specificeret af den, der ender med at betale for varen.

Tyveri fra supermarkeder er en anden måde at skaffe hurtige penge på. Rødt kød, spiri-tus, cigaretter og andre fortærbare luksusvarer er meget nemme at afsætte: de kan sælges på kort tid på et hvilket som helst befærdet gadehjørne.



Gambiske narkohandlere sælger heroin. Her i kvarteret omkring Istedgade. Foto: Pol-foto.

er stærkt underrapporteret, fordi den er belagt med skam og skyld og derfor ikke noget, man taler højt om.

Udviklingen på prostitutionsområdet har medført, at stadig flere prostituerede sælger deres serviceydelser fra private adresser, hvor en gruppe af prostituerede arbejder. Stederne drives af privatpersoner og somme tider af halv-kriminelle organisationer som Hells Angels. I disse miljøer er folk på sprøjten ikke populære, og kvinder med stikmærker får hurtigt sparket ud i kulden. Så marginaliseringen er en faktor

på det grå-sort marked ganske som i det øvrige erhvervsliv. Det indebærer, at prostituerede narkomaner oftest trækker på gaden og siden, når kontakten til kunden er etableret, leverer den ønskede ydelse på bagsædet af en bil, i en opgang eller på et andet til formålet egnet, tilfældigt sted. I mange danske provinsbyer er gadeprostitutionen meget beskeden, så det er hovedsageligt i København, at narkotikarelateret prostitution viser sig åbenlyst.

Mens de fleste prostituerede i Danmark insisterer på, at der bruges kondom, så kan narkomaner på grund af stoftrang være i situationer, hvor de er lettere at overtale til at springe

Dokumentfalsk og bedrageri

De narkomaner, der skaffer penge ved bedrageri og dokumentfalsk, har en lang række af forskellige muligheder. De kan opkøbe stjålne checkhefter og betalingskort, som de siden vrider så mange penge ud af som muligt. Man skal være hurtig, hvis man vil udnytte stjålne checks og kreditkort. Checkheftet kan for eksempel indløses ved, at man "låner" en bil og tager en runde på tankstationerne, mens plastikkortene skal bevæge sig meget hurtigt fra hæveautomat til hæveautomat for ikke at blive stoppet på grund af overtræk eller anmeldelse om, at de er stjålet.

Der er også mulighed for at oprette lån, eventuelt ved hjælp af falske lønsedler, uden nogen hensigt om nogensinde at betale tilbage. Man kan desuden købe ting på afbetaling, sælge dem og bagefter forsvinde sporløst fra den opgivne adresse. Socialt bedrageri er også en udvej, hvis man kan slippe af sted med at hæve kontanthjælp i to kommuner samtidigt eller have sort arbejde ved siden af kontanthjælpen.

Endelig kan man rumstere rundt i de store supermarkeder og opsnappe kvitteringer. Siden kan man gå ind og tage de samme varer, som kvitteringen lyder på, snige sig forbi kassen og bagefter få pengene på varerne tilbage ved byttedisken. På samme måde kan man holde sig til ved tips- og lottosalget og opkøbe vindersedler for en mindre overpris, for siden at sælge dem videre til folk, der har ondt ved at dokumentere deres indtægter.

denne sikkerhedsforanstaltning over, og til gengæld betales der så ofte mere for ydelsen. Abstinenser kan også give anledning til, at der slås lidt af på prisen, selv om der kan være en vis indbyrdes justits de prostituerede og alfonserne imellem for at holde prisen oppe. Som regel får de narkoprostituerede kun 2-300 kroner per gang. Prisen kan falde med stigende alder og forfald. Det sker også, at kvindelige narkomaner får betalt for ydelsen med medicin, ikke sjældent som led i en længerevarende aftale, hvor ydelsen falder med faste melleum, når den pågældende kunde har hentet sin medicin.

Tiggeri på banegårde og andre steder med stor gennemstrømning af mennesker kan på gode dage give ganske godt: op til flere hundrede kroner om dagen. Det ydre forfald, som kan skræmme prostitutionskunder væk, kan i betleriet udnyttes som effektive prik til de forbipasserendes dårlige samvittighed, så de slipper

nogle kroner. Tiggeriet kan også kamufleres ved at sælge en eller anden billig vare, som falbydes.

Reproduktion af det illegale markeds økonomi.

Den illegale økonomi løber ikke kun i sine egne baner. Der er mange steder, hvor de hvide og sorte penge mødes. Således profiterer mange gode danske borgere af den illegale handel, og deres medvirken er uundværlig for handelen med illegale stoffer. Den almindelige opfattelse af, at markedet for illegale stoffer er en syg gevækst på det normale samfund, holder ikke stik, for narkohandelen er dybt integreret i den almindelige daglige økonomi.

Skal illegale indtægter lovliggøres, så de kan

bruges til investering, kræver det en lang række transaktioner. En af mulighederne er at spille på casinoer, hvor der kan laves underhåndsaftaler, så pengene pludselig kommer ud som gevinst. En anden er at opkøbe vinderkuponer fra tips og lignende, så man i forhold til myndighederne kan dokumentere, at pengene kommer fra helt legalt spil. Endelig kan man sideløbende med den illegale handel have andre forretninger med lovlige varer eller serviceydelser (vinduespudsning optræder hyppigt) kørende, så der er lejlighed til at lege lidt med tallene i regnskabet og på den måde forklare sin velstand. Alle disse strategier kræver hjælp fra folk, der ikke i almindelighed regnes for kriminelle.

De talrige varer, som skal omsættes for at finansiere produktion, import og distribution af narkotiske stoffer, strækker husholdningspengene eller gavebudgettet hos en hel del danske familier, der ikke forsømmer nogen lejlighed til at forarges over salg og brug af narkotika.

Meget af den medicin, som sammen med den illegale narkotika cirkulerer på det illegale stofmarked, kommer fra patienter, der har fundet ud af, at de ved at overtale deres læge til at ordinere mere medicin, end de strengt taget behøver, kan få en net lille ekstraindtægt. En ketogantablet, som koster dem 2 kroner på apoteket, kan sælges uden for døren til mindst 30 kroner. Og det kan gøres meget diskret med afhentning i hjemmet. Medicinen kan også byttes til naturalier som lidt sengevarme.

Til disse lyssky indkomster må lægges, at et meget stort antal professionelle fra en meget bred vifte af fag henter deres månedlige indkomst ved at forebygge, behandle og kontrollere de 0,2 procent af den danske befolkning, som er narkomaner. Når man betænker, hvor mange

interventioner, denne lille gruppe afstedkommer, så er det oplagt at forestille sig, at der er betydeligt mere end 0,2 procent af befolkningen, der har deres fuldt lovlige udkomme på grund af forekomst og brug af illegalt narkotika.

Faktisk er narkotika set ud fra disse vinkler så nyttigt, så man provokatorisk kunne hævde, at hvis det ikke var der, så var man nødt til at opfinde det, om ikke andet så som en beskæftigelsesfremmende foranstaltning. Der er da også en tilbøjelighed til at betragte problematikken gennem et meget stærkt forstørrelsesglas. Dette gælder ikke mindst for pressen, hvor en dramatisk narkooverskrift altid kan få dagens salgstal til at gå i vejret. Afsky og fascination er tæt forbundne og sælger i hvert fald aviser. Det er således ikke helt hen i vejret, når den norske kriminolog Niels Christie har udnævnt narkotika til at være samfundets gode fjende.

Analyser, der afslører, hvor integreret narkomanernes økonomi er i den almindelige økonomi, lægger så også ekstra vægt bag det spørgsmål, som trænger sig mere og mere på, efterhånden som det bliver klart, at det stoffri samfund ikke er lige rundt om hjørnet. Hvad skader mest? Stofferne eller de forskellige forsøg på at skaffe sig af med dem?

Karen Ellen Spannow er mag.art. i antropologi fra Afdeling for Etnografi og Socialantropologi, Aarhus Universitet og er i øjeblikket ansat som forskningsadjunkt ved Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet. Hun har udført feltarbejde blandt narkomaner i Århus i 1994-95.

‘To blade og en knop...’

Om te, tearbejdere og økologi i Darjeeling.

Charlotte Mathiassen

Darjeeling står for te, der udgør det centrale omdrejningspunkt for plantagearbejdernes liv. Artiklen berører plantagernes historiske tilblivelse, arbejdet i og med teen og den nyere udvikling inden for plantagedriften.

Navnet Darjeeling forbinder de fleste danskere med te. Associationen er ikke helt forkert. Darjeelings økonomi, økologi og befolkningssammensætning bestemmes i høj grad af den teproduktion, størstedelen af befolkningen er afhængige af for at overleve.

I de senere årtier har der dog været problemer med faldende omsætning. Mange plantager er blevet lukket. Nogle plantageejere er begyndt at producere økologisk te for at tilgodese den stigende efterspørgsel efter 'rene varer' i de europæiske aftagerlande.

Når vi drikker vores morgente, tænker de fleste af os ikke på den lange arbejdsproces, der ligger bag og på de mange tusinde mennesker, der er involveret i den.

Før jeg selv besøgte det bjergrige Darjeeling-distrikt i det nordøstlige Indien, havde jeg svært ved at forestille mig, i hvor høj grad teen er kædet sammen med livet for de mennesker, der producerer den. Ikke alene lever tusindevis af familier af teen; de tilbringer også størstedelen af deres liv omgivet af tebuske i samfund, hvis velfærd bestemmes af plantagens ve og vel.

Da englænderne anlagde de første teplantager i Darjeeling i 1847, var området en jungle med en spredt befolkning af lepchas (den oprin-

delige befolkning) og byen Darjeeling (Dorje Ling) en lille ubetydelig flække.

Det skulle snart ændre sig. I løbet af få årtier blev der anlagt snesevis af teplantager. Junglen blev fældet, og Darjeeling blev en populær 'hillstation' (feriested i bjergene) for engelske kolonialherrer og deres familier.

Importeret arbejdskraft

I de første årtier var der akut mangel på arbejdskraft til plantagerne i Darjeeling og nabolanden Assam. Den lokale befolkning var ikke interesseret i det dårligt betalte arbejde. Plantageejerne var derfor nødsaget til at rekruttere arbejdskraft fra lavlandet – eller i Darjeelings tilfælde – fra Nepal.

I Darjeeling blev bønder fra nabolandet Nepal trods protester fra den nepalesiske regering opmuntret til at indvandre. Immigranterne strømmede til, og allerede i 1874 var 19.000 ansat i teproduktionen. Englænderne havde behov for de nepalesiske indvandrere både i den hastigt ekspanderende teindustri og til den britiske hærs styrker i de strategisk vigtige grænseområder. Nepaleserne udvandrede for at undslippe fattigdommen og det høje skattetryk i deres hjemegn. Mange af dem var lavkastefolk eller tilhørte buddhistiske etniske grupper.

Plantageejerne havde imidlertid problemer med at fastholde arbejdsstyrken, så arbejderne ikke forlod plantagen efter for godt befinde. I en lov fra 1861, vedtaget på plantageejernes foranledning, blev arbejderne forpligtet til at blive i et bestemt arbejdsforhold over en læn-

gere periode. Plantageejerne forsøgte også selv at binde arbejderne ved for eksempel at forudbetale løn til nyrekrutterede arbejdere, der således var legalt forpligtede til at blive. Eller de ansatte hele familier, hvoraf et medlem var bundet til plantagen ved kontrakt.

Allerede på et tidligt tidspunkt indså plantageejerne fordelene ved at ansætte familier frem for enlige mænd, der var vanskeligere at fastholde. Ved udgangen af det 19. århundrede var det hovedsageligt kvinder, der tog sig af teplukningen. Kvinder blev anset for at være bedst egnede til det omhyggelige plukkearbejde. Desuden reproducerede de arbejdskraften og sparede plantageejerne for mange udgifter. I forsøget på at trække kvinder til plantagerne tilbød nogle plantageejere gravide kvinder løn under den del af graviditeten og omkring fødslen, hvor de ikke var arbejdsdygtige. Samtidig fik kvinderne en bonus for de børn, de fødte.

Teen som vigtigste indtægtskilde

I dag er over halvdelen af Darjeelings overvejende nepalesiske befolkning beskæftiget i teindustrien. Cirka 60 procent af arbejdsstyrken er kvinder. Mange andre er afhængige af teen via forskellige serviceerhverv. Turismen, der er den anden vigtige indtægtskilde, er ligeledes delvist afhængig af byen Darjeelings tiltrækningskraft som 'teens hovedstad'.

Tearbejderne har i dag stærke og ofte stærkt politiske fagforeninger bag sig. Disse holder øje med, at lovgivningen overholdes, og at der betales de aftalte lønninger. Tearbejdernes levevilkår og arbejdsbetingelser er nu om dage betydeligt bedre end mange andre indiske landarbejders.

Den gode te

Darjeelingte er altid blevet markedsført som kvalitetste, og de første plantageejere lagde da

også vægt på at producere te, der kunne konkurrere med den kinesiske. Darjeeling er ideelt som dyrkningsområde. Planterne vokser langsommere end i lavlandet, og bladene har derfor tid til at udvikle deres fulde aroma. I Darjeeling er man klar over sit værd og ser lidt ned på 'den sorte tjære', der produceres i lavlandet – den eneste form for te, de fleste indere nogensinde lærer at kende. God te har sin pris.

Teindustrien har lige siden sin begyndelse oplevet både op- og nedture afhængigt af priserne på arbejdsmarkedet, konkurrencen fra andre teproducenter, transportmuligheder og så videre.

I de senere årtier har teplantagerne i Darjeeling haft problemer. Det er nødvendigt at forny teplanterne – mange af dem er mere end 100 år gamle – men da det tager omkring 10 år for nye planter at blive fuldt produktive, er mange teplantere ikke interesserede i at investere. Der har været en tendens til at gå efter et hurtigt afkast i stedet for at investere i fornyelser. Derudover har der været et voldsomt fald i efterspørgslen efter mindreværdig Darjeelingte siden Sovejetunionens opløsning. Det er denne te af lavere kvalitet, Darjeeling nu har svært ved at få afsat, fordi den ikke kan konkurrere med te af lignende kvalitet fra blandt andet Assam, hvor der kan produceres betydeligt mere per plante. I Darjeelings Planters' Association er man klar over, at det er nødvendigt at højne andelen af kvalitetste og se sig om efter andre markeder.

For arbejderne har det betydet, at mange plantager er blevet lukket siden 1960'erne med alvorlige konsekvenser for de familier, der ikke længere havde et levebrød eller et sted at bo.

Teen – et arbejde og et liv

For teplukkerne er deres arbejde ikke kun et job. Teen bestemmer hele deres liv, og deres velfærd er snævert knyttet til teplantagens trivsel og de konkrete arbejdsbetingelser på ste-

det. En teplantage er et lille samfund, og de fleste familier har været tilknyttet en bestemt plantage i generationer. Børnene 'arver' forældrenes arbejde, og hele familien er afhængig af plantagen. Der er høj arbejdsløshed og underbeskæftigelse, og meget af arbejdet er sæsonafhængigt. Gennemsnitligt forsørger én person fem. For at overleve dyrker familierne, ofte mændene, grøntsager og holder eventuelt nogle husdyr.

De fleste tearbejdere tilbringer stort set hele deres liv på plantagerne, hvor der kan bo op til flere tusinde mennesker. Mange plantager ligger i svært tilgængelige egne. Mulighederne for at komme væk fra plantagen i det daglige er små, og det er meget vanskeligt at finde andet arbejde.

Familierne bor i bosættelser, de såkaldte 'bustees', i udkanten af plantagerne i små utætte og fugtige bambushuse uden elektricitet. I de kolde vintermåneder er der problemer med at opvarme husene. Beboerne er ofte fristet til at bruge områdets knappe træressourcer, selvom det er forbudt ved lov. Der er i hele Darjeeling store problemer med erosion og vandknapthed trods det, at Darjeeling er ekstremt nedbørsrigt (1500 mm. årligt).

Forholdet mellem plantagens forvalter og arbejderne er klart paternalistisk. Det er forvalteren, der bestemmer arbejdets gang, mægler i konflikter, giver råd med hensyn til ægteskaber og så videre. Han repræsenterer den fraværende ejers interesser, men har en høj grad af autonomi som den eneste, der lever uden for arbejdernes fællesskab, og ofte som den eneste, der ikke er af nepalesisk afstamning. Forvalteren kommer som regel fra det indiske lavland og er hindu, mens mange tearbejdere er buddhister.

De fleste kvinder lærer ikke andet at kende end livet på plantagen. Arbejdet som teplukkerske er ensformigt, og i dagligdagen har de meget lidt fritid. De skal stå tidligt op for at forsørge mand og børn, og når de kommer hjem fra en lang dag mellem tebuskene, skal de lave mad, vaske tøj, tage sig af de små børn og må-

ske en beruset mand. Indimellem brydes hverdagens monotoni af fester, bryllupper, en tur til den nærmeste by, men langt størstedelen af livet tilbringer kvinderne mellem tebuske og hjem sammen med mennesker, de har kendt hele deres liv, og i et fællesskab, der ikke altid er solidarisk, men alligevel præget af en høj grad af fælles identifikation med plantagen og med teen som livsform. Arbejdet – det at plukke te og gøre det på den rigtige måde – hænger sammen med en helt bestemt måde at leve på. Det er ikke så meget en mulighed som en nødvendighed. Det er vigtigt for den enkelte at være en dygtig plukkerske, og hun har næppe alternativer, hvis hun ikke er det. Mændenes arbejde på plantagen er lidt mere alsidigt end kvindernes, og flere af dem er arbejdsløse, men mænd, kvinder og børn deler en fælles skæbne, teen, som kun de færreste formår eller kan forestille sig at bryde med.

Arbejdsprocessen

Tebuskene er som et grønt tæppe, der dækker de stejle bjergsider, kun af og til afbrudt af enkeltstående træer. Landskabets ensartede karakter skyldes dels, at te i mange år har været den dominerende monokultur, dels at tebuskene jævnlige beskæres til en højde af maksimalt en meter, så kvinderne let kan få fat i de friske topskud. Teen plukkes tre gange årligt. En tebusk giver i gennemsnit 70 gram færdig te om året, så teplantagerne skal have en vis størrelse for at kunne betale sig.

Langt de fleste teplukkere er kvinder. De plukker og samler de lysegrønne blade i kurve eller net, der bæres på ryggen og bliver stadig tungere i løbet af dagen. Det er hårdt arbejde at gå op og ned ad de stejle bjergskråninger hele dagen, ikke mindst fordi en stor del af høsten foregår i silende regn.

Det er afgørende for teens kvalitet, at kun 'to blade og en knop' bliver plukket fra hver enkelt plante, der skyder nye topskud hver



Kvinderne er bedst til at plukke te. Foto taget af Norbert Wildermuth.

femte til tiende dag. Teplukkerne har et stort ansvar, da teens kvalitet afhænger af, hvor godt den bliver plukket. Kvinderne har deres egne 'plukkeområder' i nærheden af deres hjem på den ofte meget store plantage. De ved, hvor meget de skal plukke for at opfylde dagens kvote, der ligger på omkring 30-35 kilo. Plukker de mere, får de en bonus. Når plukkearbejdet indstilles hen under aften, bæres høsten hen til et afvejningssted, hvor den kontrolleres. Kvinderne får med det samme at vide, hvor meget de har plukket og tjent.

De friske blade bliver bragt til plantagens egen fabrik, hvor fermenteringen finder sted. Denne del af arbejdsprocessen tager mændene sig i reglen af. Bladene spredes ud på borde og 'visner' her i 12-14 timer ved hjælp af varmluft. Derefter rulles teen i en maskine, der knuser bladcellerne. Når teen har fået sin rigtige

smag, stoppes fermenteringen ved, at tebladene endnu en gang tørres. Derefter skal den smages og pakkes, før den sendes til teauktionerne i Calcutta.

En stor del af arbejdslønnen udbetales i form af fri bolig, sundhedstjenester, skoleundervisning til de mindre børn, subventionerede fødevarer og andre livsnødvendigheder. Det har den fordel, at arbejderne ikke rammes af inflation, og at pengene ikke går til spiritus, der er et problem i mange familier. På den anden side gør det familierne ekstremt afhængige af plantagen, og det umyndiggør dem til en vis grad.

Livet på plantagerne og arbejdsforholdene virker på den udenforstående som et levn fra forrige århundrede. Strukturen er hierarkisk, og der er ikke mange alternativer for arbejderne. Som tidligere nævnt er lønningerne på den anden side relativt gode, og arbejderne har via deres stærke fagorganisationer sikret sig en række rettigheder. De fleste af de tearbejdere,

jeg talte med, var nogenlunde tilfredse, men ønskede bedre skole- og transportforhold og mere underholdning (for eksempel i form af et fjernsyn). Mange nævnte manglen på fuldtidsbeskæftigelse til alle som et stort problem. Graden af tilfredshed hang i høj grad sammen med forholdet til forvalteren og de ovennævnte sociale indretninger på plantagen.

Et faktum, der længe har været overset, er den sundhedsmæssige belastning, tearbejderne udsættes for på grund af en uhæmmet brug af sprøjtemidler. Der er ingen, der ved, hvilke skader sprøjtemidlerne har forårsaget hos de arbejdere, der til dagligt kommer i kontakt med dem. På en plantage fortalte kvinderne, at de havde været tvunget til at plukke med handsker for ikke at ødelægge hænderne, og der var mange tilfælde af allergi. Et andet problem er det fugtige klima, der tager hårdt på helbredet og ødelægger husene.

Den økologiske te

I de senere år er nogle plantager blevet omlagt til økologisk drift. Andre er begyndt at spare på sprøjtemidlerne dels for at imødekomme det stigende europæiske krav om 'rene varer', dels for at genoprette miljøet i Darjeeling.

Omlægningen af produktionen til økologisk tedyrning har ikke direkte konsekvenser for arbejdsprocessen. Størstedelen af arbejdet foregår manuelt og kræver stor omhyggelighed. Der er kun få muligheder for mekanisering. Det er stadig nødvendigt at sikre planterne mod angreb fra skadedyr, men i stedet for kemiske sprøjtemidler anvendes planteekstrakter fra for eksempel neem-træet. Jorden dyrkes med organisk gødning fra både dyr og planter. På længere sigt kan omlægningen til økologisk tedyrning få vidtrækkende konsekvenser ikke kun for den enkelte arbejder, der får et renere miljø at arbejde i, men også for hele Darjeeling. Økonomisk kan det være en vej ud af det dødvande, Darjeelingteen i øjeblikket befinder sig i. Øko-

logisk er der et stort behov for at genoprette den udpinte jord og plante træer, og socialt har det betydning på flere områder. Den merpris, der betales for økologisk dyrket te, går som støtte til økologiske og sociale projekter på plantagerne. På nogle plantager vælger beboerne at købe malkekøer til familierne, andre steder bygges der latriner eller biogasanlæg, og overalt er der et voksende krav om gode skoler til børnene. Den mest radikale forandring er dog forsøget på at omdanne fallerede plantager til arbejderejede kooperativer, hvor arbejderne dyrker te i deres egne 'haver' i et biologisk mangfoldigt miljø. Monokulturen er ikke alene skadelig for miljøet, men gør også arbejderne helt afhængige af teen. På nogle plantager er man derfor begyndt at plante træer og dyrke andre salgsafgrøder som grøntsager og kardemomme.

Et væsentligt aspekt af omlægningen til økologisk drift er behovet for mere arbejdskraft. Omlægningen kædes mange steder sammen med en såkaldt 'fair trade' organisering, der indebærer, at en større del af forarbejdnings- og distributionsprocessen foregår på plantagen. Der opstår således nye arbejdsfunktioner og job på de enkelte plantager. Teen bliver nu pakket i portionspakninger på stedet og ikke som hidtil i aftagerlandene. Og der er blevet brug for folk til at plante træer og tage sig af deres videre pleje.

Selvom mange teplantere er irriterede over de stigende krav til teens renhed fra de vesteuropæiske forbrugeres side, er andre glade for udviklingen og ser den som en chance for fornyelse. De forlanger nye dyrkningsmetoder og arbejdsstrukturer. Nogle ønsker endog en total omlægning af hele produktionen. H. C. Mukhia fra den lokale miljøorganisation SERVE (nu medlem af WWF, Indien) mener således, at forandring kun er mulig, hvis arbejdsgivere og arbejdere indser, at en omstrukturering må ske i fællesskab. Enhver form for produktionsstop har katastrofale følger både for miljøet og de mennesker, der er afhængige af plantagen. Det

første skridt må være at plante nye tebuske. Organisationen har en planteskole, der tilbyder træer og økologisk dyrkede teplanter til interesserede.

Samabeong – et nyt liv?

Plantagen Samabeong ligger meget isoleret cirka seks timers jeepkørsel øst for Darjeeling. På plantagen dyrkes økologisk te, og de ansatte og deres familier nyder godt af de fordele, der følger med at handle direkte gennem 'fair trade' organisationer i Europa.

Plantagen, der blev grundlagt i 1870, har oplevet flere nedture og blev lukket helt i 1985. Politiske uroligheder forårsaget af Gorkha Liberation Front, der forlanger større magt til den overvejende nepalesiske befolkning, bredte sig til plantagen, hvor fabrikken og forvalterens bolig blev ødelagt. Forvalteren forlod skyndsomt plantagen, og tearbejderne var overladt til sig selv. De overlevede med nød og næppe ved at dyrke deres egne fødevarer og sælge lidt kadmomme og håndrullet te.

I 1990 blev plantagen overtaget af familien Mohan (Tea Promoters, India) fra Calcutta, der investerede store beløb i at genopbygge fabrikken og erstatte de forældede teplanter. Samtidig blev plantagen omlagt til økologisk tedyrkning. Den havde i flere år ligget brak og var derfor velegnet. Der er her ikke de samme problemer med monokulturer som på mange andre plantager. Der dyrkes kun te på cirka 40 procent af det samlede areal, og der er mange træer.

De merpriser, aftagerne forpligter sig til at betale for teen, indgår i en fond, der forvaltes af arbejderne. Arbejderne og ledelsen beslutter i samråd, hvad pengene skal bruges til. Producenterne garanteres en fast pris, der er uafhængig af svingningerne på verdensmarkedet. Det er muligt, fordi handelen foregår uden om mellemhandlere, og fordi de europæiske kunder er villige til at betale.

På Samabeong har man indtil nu bygget et

fælleshus med forskellige aktiviteter for plantagens cirka 1000 beboere og en ny skole for fondspengene. Tearbejderne er glade for, at deres tilværelse igen er bedre økonomisk sikret, og mange håber, at de i løbet af de næste par år vil opleve en fortsat forbedring af deres levevilkår.

De plantager, der satser på økologi og 'renere' te, er positive eksempler på, at forandring ikke kun er nødvendig, men også mulig. Problemet er, at de er få og spredte. Det kræver store investeringer fra plantageejerne at omlægge plantagerne, eller det kræver hjælp udefra, hvis tearbejderne selv skal forsøge at opbygge deres egen teproduktion. Et andet problem er, at der kun er få aktiviteter og ringe organisering på græsrodsniveau.

Hvis man lader stå til...

Som det er nu, er tearbejderne for afhængige af teindustrien, og arbejdsstyrken er alt for stor. Det økologiske koncept indebærer biologisk mangfoldighed i stedet for monokultur. Det betyder på længere sigt, at arbejderne får flere strenge at spille på. Spørgsmålet er, om omlægningen til økologisk eller i det mindste 'renere' te sker hurtigt nok. Hvis der ikke sker snarlige forandringer, vil produktionen fortsat falde, endnu flere plantager vil blive tvunget til at lukke, og miljøet vil blive yderligere forringet med blandt andet stigende vandmangel og erosion til følge. Hvis Darjeeling derimod i endnu højere grad end tidligere satser på kvalitetste, er der mindre konkurrence fra andre teproducenter. Alternativet er en 'tynd kop te' for alle parter.

Charlotte Mathiassen er cand. scient. i antropologi fra Institut for Antropologi, København. Har i mange år beskæftiget sig med Himalayaområdet. Besøgte Darjeeling i 1996.

Arbejdsliv i Grønland: Betragtninger over arbejde før og nu

Søren T. Thuesen

Efterkrigstidens udvikling er gået for stærkt, mener mange grønlændere. Grønland er ikke længere et fanger-samfund, hvor uddannelse og løn-arbejde er forbeholdt de få. I artiklen diskuteres arbejdets betydning før og nu i en samtale med et ældre grønlandsk ægtepar.

De flyttede til Danmark i 1993. De er begge 63 og har været gift i 43 år. Arbejdslivet er slut, og deres tilværelse ligner de fleste pensionisters i Danmark. Der er børnebørnene og sammenkomsterne med familie og jævnaldrende bekendte, der er aftenskole, bingo og fjernsynet ind imellem. Og for hende et livs mange ting at støve af og gøre rent; hvalroskranier på hylderne og harpuner og sælskind på væggene gør ingen forskel.

Som så mange andre ældre i Danmark bor de i en boligforeningslejlighed, måske lidt for stor, men der skal jo være plads til de mange ting og til børn og børnebørn, når de kommer på besøg... Og selvom fysikken gør vrøvl over trapperne, så har de jo været heldige med 2. salslejligheden med udsigt til vandet.

Det er et meget tilfreds grønlandsk ægtepar, jeg kender. De giver udtryk for at være privilegerede i forhold til pensionister i Grønland. Det danske sundhedssystem og mulighederne for at få en passende bolig tæller med, når en del grønlandske ældre vælger at flytte til Danmark efter endt arbejdsliv. At det ofte også drejer sig om at være i nærheden af børn og børnebørn er selvkært.

Jeg har valgt at lade netop disse to menne-

skers erfaringer og udsagn om arbejde danne grundlag for denne artikel. Dette ægtepar er ikke typisk for grønlændere som sådan, men deres udsagn regner jeg for at være repræsentativt for netop den befolkningsgruppe, jeg lægger vægt på – nemlig efterkommerne af de gamle blandingsfamilier, som jeg anser for at have en lang og særlig tradition for lønarbejde.

Jeg har kendt ægteparret og deres mange børn gennem snart 20 år. Det giver muligheder for en særlig type interview, som kan sammenlignes med interviews med egne forældre eller familiemedlemmer. Selvom man har oplevet meget sammen i en årrække og måske føler, man kender hinanden ud og ind, vil selve det at skabe en interviewsituation med nedskrevet formål og med opstilling af båndoptager og andet isenkram kunne give uventede resultater. Det indforståede forhold giver gode muligheder for at stille visse spørgsmål af mere nærgående karakter, som man ikke ville tage op i dagligdagen.

Mine gode bekendte optræder ikke som sædvanlige 'interviewofre', og jeg kan heller ikke indtage nogen enerådende interviewerrolle. Det er grundlæggende en samtale, vi har gang i. En samtale som er startet før interviewet, og som vil fortsætte efter interviewet.

Opdragelse til arbejde

Efter Grønlands kolonialisering i begyndelsen af 1700-tallet dannedes efterhånden en gruppe af blandingsfamilier i Grønland. En række især danske og norske mænd, som fik børn eller gif-

tede sig med grønlandske kvinder, regnes i dag som stamfædre til mange grønlandske familier. Det var i høj grad børn fra disse blandingsfamilier, der rekrutteredes til 1800-tallets ganske få uddannelser inden for Den kongelige grønlandske Handel (KGH) og Den grønlandske Mission og til efterfølgende ansættelse i samme foretagender.

Undersøgelser har vist, at der var en tendens til indbyrdes giftermål blandingsfamilierne imellem, så man ved indgangen til dette år-

Udstedsbestyrer Sofus i sin butik i bygden Sammisooq i Sydgrønland 1935. I 1930'erne var der kun ganske få lønarbejdere i bygderne: udstedsbestyreren, kateketen og jordemoderen. Udstedsbestyreren var stedlig repræsentant for Den kongelige grønlandske Handel. Han drev butikken og opkøbte fangst- og fiskeriprodukter. Fotograf: Ulf Gad.

hundrede kan tale om de gamle blandingsfamilier som et elitært lag i Grønland. Traditionen for lønarbejde i blandingsfamilierne må spille en rolle for herskende holdninger til arbejde i dag, i hvert fald i den del af den grønlandske befolkning. Ud fra min antagelse om, at holdninger til arbejde grundlægges tidligt i livet, har jeg spurgt ægteparret om deres første oplevelser af arbejde i familien.

Han voksede op i 1930'erne i en bygd som søn af en udstedsbestyrer (KGH's lokale butiksbestyrer og opkøber af fangst- og fiskeriprodukter). Store dele af Grønland oplevede i de år en gradvis overgang fra sælfangst til fiskeri og begyndende industriproduktion. Med indhandlingen af fisk og lønnet løsarbejde med forarbejdning af fisk holdt pengeøkonomien for alvor sit indtog i Grønland. Selvom mulighederne for indtægter ved løsarbejde øgedes for fanger/fiskerbefolkningen, var det stadig i 1930



kun 16 procent af de grønlandske erhververe, som var ansat i såkaldt europæiske erhverv og dermed kunne regnes for lønarbejdere/funktionærer. 49 procent var fangere, mens 32 procent var fiskere.

Skellet mellem uddannede fastansatte lønarbejdere og den øvrige fanger- og fiskerbefolkning mærkes, når han siger: "Vores far var jo arbejder, udstedsbestyrer, dengang vi var børn. Han var ikke fanger. Jeg kan huske, at kateketen og jordmoderen var de eneste, der havde arbejde, de tre personer i bygden. Resten var fangere og fiskere." Arbejder skal her forstås som 'ansat'. Hans tidlige arbejds erfaringer var forskellige fra fangerbørnenes. Noget der gjorde indtryk var, når han blev lukket inde i stuen og skulle hjælpe faderen med kontorarbejde. "Det var godt vejr, og de andre børn legede udenfor. Det var hårdt, kan jeg huske," siger han med et grin. Også bødkerhåndværket stiftede han tidligt bekendtskab med. Udstedsbestyrerne var oftest udlærte bødkere og skulle lave trætonder til fisk, torskelever og lignende.

Han husker, at han var meget optaget af fangerne og selv havde lyst til at blive fanger. Da han var omkring 10 år, fik han en lille kajak af fangerne, som senere tog ham med ud, så han kunne fange sin første klapmyds (en stor sælart).

Efter konfirmationen kom han på efterskole i Nuuk. Faderen ville derefter gerne have ham i lære ved handelen (KGH), så han kunne afløse ham som udstedsbestyrer eller kontorist, men selv ville han hellere være håndværker. Det endte med, at han fik sin vilje og blev maskinlærling på værftet i Sisimiut. Reparationsbådeværftet blev etableret i 1931 og var efter grønlandske forhold en meget stor arbejdsplads med lærlinge fra hele Grønland. To yngre brødre og en søster fulgte dog faderens ønske og fik en

Unge kvinder bærer cement fra blandemaskine på pram i havnen, Nuuk 1947. I årene efter 2. verdenskrig iværksattes en række anlægsarbejder i Grønland. Kvinder udførte ofte tungt bærarbejde som daglejere. Fotograf: Helge Schultz-Lorentzen.



kontoruddannelse. For at få svendebrev måtte han tilbringe et år i Danmark. Senere videreuddannede han sig, igen i Danmark. Han har livet igennem arbejdet ved de grønlandske værfter, efterhånden med overordnede jobs. På mit spørgsmål, om han nogensinde har fortrudt, at han ikke blev fanger, svarer han bestemt nej.

Hun er opvokset i en vestgrønlandsk by som datter af en kateket (en slags degn, der fungerer som præst og lærer). Som sin mand har hun mange søskende, hun er den yngste i flokken. Med et smil nævner hun som sin første oplevelse af arbejde en hund, hun havde, som var opdraget til at passe på, at slædehundene ikke tog sælskindene, som lå til tørring på jorden.

Hendes erindringer om egne første huslige gøremål er mere alvorlige. Da moderen blev syg, måtte hun som 10-årig pige tage sig af oprydning, rengøring og gulvvask. Da jeg spørger til brødrenes pligter, nævner hun deres slædehunde, der skulle passes. I sommerperioden arbejdede hun som mange andre børn efter skoletid på fiskefabrikken og tjente penge. I sommerferien besøgte de bedstefaderen, der var udstedsbestyrer i en bygd. Men der var ikke tale om ferie. Børnene skulle hjælpe med at vaske fisk eller med at tørre og vende ammassat (lodde). Hun husker, hvordan bedsteforældrene på afstand med kikkert holdt øje med, om der blev arbejdet.

Da hun var lille, havde de kiffak i hjemmet, dvs. ung pige i huset. Hun husker endnu navnene på en række piger. Hun fortæller, at de kom fra bygderne. Deres opgaver var for eksempel at hente vand og brændsel, vaske, gøre rent og samtidig passe børnene. Hun blev selv kiffak hos danske familier efter konfirmationen og fortsatte i 7 år frem til sit giftermål som 21-årig. Hun fik oplæring i madlavning, borddækning mv. Hun kom hverken på efterskole (der fandtes en efterskole for piger i Aasiaat/Egedesminde) eller andre skoleuddannelser. Hendes far havde ellers lovet hende, at hun kunne komme på skole, hvis hun var flittig med lekti-

erne. Men efter at faderen senere var kommet for skade at sige, at hun ikke som sin storesøster skulle rejse væk til en anden by, havde hun reageret ved ikke at ville læse videre. "Man skal passe meget på med, hvad man siger til sine børn. Det har jeg altid selv gjort." Efter at hun blev gift, har hun, afbrudt af mange børnefødsler, haft arbejde som økonoma.

Vi taler om, hvad arbejdet betyder i livet. Hun har svært ved at finde ord for det på dansk, siger det jo er en interesse, noget man må gøre: "Det er jo værdighed, det er ligesom, når vi kan se, der er støvet eller beskidt, så må vi gøre rent." Han siger: "Der skal ydes, for at vi kan spise, man kan ikke bare få. Vi er opdraget som børn til, når vi ikke vil yde noget, så er der heller ikke noget at spise." Hun kommer med et eksempel: "Når vi havde spist om aftenen, skulle vi børn hente tørv. Når vi kom hjem, havde min mor bagt franskbrød. Så fik vi te med frisk franskbrød, mens vores mor spillede på orgel for os. Det var så dejligt. Så har vi fortjent det, fordi vi har arbejdet og hjulpet dem."

Muligheder og krav før og nu

Den storstilede udviklingspolitik, den såkaldte moderniseringspolitik, som den danske stat iværksatte i årtierne efter 2. verdenskrig, betød en voldsom forøgelse af antallet af danske ansatte i Grønland. Efter indførelsen af hjemmestyre i 1979 er det samlede antal af danskere i Grønland ganske vist faldet, men ikke i takt med stigningen af grønlandsk uddannet arbejdskraft. Uddannelsesmuligheder for de grønlandske unge er på alle niveauer udvidet markant, så man nu er i en situation, hvor der ofte ved ansættelser kan vælges mellem grønlandske og danske ansøgere, som hvad uddannelse angår er lige kvalificerede. Det er gennem lovgivning pålagt arbejdsgiverne at foretrække grønlandsk arbejdskraft ved lige kvalifikationer. Alligevel høres meget ofte beklagelser over, at

loven omgås, og der bruges såkaldt tilkaldt arbejdskraft. Dette kan i nogen grad tilskrives den stadig stærkere specialisering, hvor nye typer specialister og fag efterspørges.

"Hvilke ændringer i forholdet til arbejde er der sket, hvis I sammenligner jeres generation med jeres børns og de unge i dag," spørger jeg. Denne snak er svær, fordi den let kan ende i enten 'de gode gamle dage' eller 'vi havde det hårdt, men nutidens forkælede ungdom...'. Hans umiddelbare svar på spørgsmålet er: "Jeg har så tit tænkt på det her, hvad der er sket, og så med vores børn i dag. Det går så stærkt for os i vores korte liv. Der er sket så meget, og de krav deroppe... Jeg har ikke noget imod, at det sker, men det sker for hurtigt mange gange. Ikke alle har mulighed for at følge med, af børnene og de unge mennesker."

At passe sit arbejde

Han synes også, det gælder deres egne børn, som han ellers mener har haft de bedste muligheder for uddannelse og arbejde. Når han taler om at følge med, synes der heri at ligge noget med at leve op til stillede krav, men også noget med om det faktisk lykkes at få et passende job i Grønland: "Men mange kan ikke bruges, når de er blevet uddannet. Så bliver de skubbet ud, mange unge mennesker. De har ingen arbejde. Så får vi bare udenlandsk arbejdskraft, eller hvad kalder man det, tilkaldt arbejdskraft, hele tiden. Og det bliver mere og mere, synes jeg. Selvfølgelig er der mange dygtige unge grønlandere, der følger med. Men alt for mange opgiver. Jeg kan huske, at på værfterne fik vi jo en masse unge mennesker i lære. Men det er sandelig heller ikke alle, vi kunne bruge, for få. Og vi ville gerne bruge dem, men de passede jo ikke deres arbejde."

Da jeg spørger, hvad det vil sige ikke at passe sit arbejde, nævner han begavede lærlinge, der udebliver, ikke vil lave beskidt arbejde og rydde op efter sig selv og kalder det arbejds-

mandsopgaver. Som han siger: "Sådan en opdragelse ødelægger en god arbejder, synes jeg... Det går ikke på en privat arbejdsplads."

Han er selv inde på, at den øgede specialisering giver problemer: "Der er alt for meget specialisering i Grønland. Det passer til fabrikker og store forhold i Danmark..."

"Det skal jo planlægges og ordnes og passe til forholdene. Jeg ved ikke, hvordan jeg skal uddybe det.... De må jo lære, at det er jo et lille samfund oppe i Grønland, at når du skal skifte en slange derhenne, så kan man ikke forlange, at det vil jeg ikke lave, før de der øldåser og spande bliver fjernet, det går ikke. Det må man selv klare. Det er bare et eksempel."

Hendes vinkel er lidt anderledes: "Jeg synes også, der er mange unge mennesker, som ikke bruger deres egne evner. Det er fordi, deres forældre siger, du skal være det og det og have den der uddannelse. Og så kan de ikke selv bestemme, hvilken uddannelse de vil have. De presser dem, og jeg synes, det er forkert. Man skal jo følge børnenes evner." Han supplerer: "Vi siger, det skulle gerne have deres interesse, når de vil være det og det. Vi har ikke bremsset dem." Og han kommer igen med arbejdspladseksempler: "Jeg har oplevet mange gange, når man får en lærling på værftet, så lige pludselig vil han være noget helt andet: "Det er for beskidt, og det er for koldt!" Det har jeg oplevet mange gange. Så går tiden, og han bliver ældre og ældre og skifter hele tiden. Der er mange, der gør sådan oppe i Grønland. Til sidst har de ikke opnået noget. Så er de arbejdsløse, sådan nogle raske unge mennesker, så kan man ikke bruge dem, så er de en belastning for samfundet."

Der er i Grønland af og til blevet talt om 'ustabil arbejdskraft'. Danske arbejdsgivere har blandt andet brugt udtrykket, når de skal argumentere for at benytte tilkaldt arbejdskraft. Det ustabile skulle ligge i, at grønlandske ansatte udebliver, hvis der er mulighed for at tage på fangst eller fiskeri, eller kommer og går fra arbejdspladsen i løbet af dagen for at ordne private ærinder. Over for sådanne udsagn bør det



Jollefiskere lander torsk fra sejldugsjoller i begyndelsen af 1960'erne. På trods af at udviklingen gik mod motoriseret fiskeri, ernærede de fleste fiskere sig stadig ved fiskeri fra små robåde. Også i dag findes der et udkomme for det kystnære jollefiskeri, selvom det er de store trawleres fiskeri, der synes i den nationale økonomi. Fotograf: Helge Christensen.

dog retfærdigvis siges, at den grønlandske arbejdskraft generelt er præget af stor stabilitet.

Jeg kobler spørgsmålet om 'ustabil arbejdskraft' i Grønland sammen med den andre steder øgede brug af flextid og orlovsordninger, idet arbejde jo kan organiseres på mange måder og alligevel være effektivt. Han afviser ikke flextid generelt, men mener ikke det duer på servicevirksomheder som værfterne: "Vi har prøvet flextid, men det duer ikke. Skibene skal sejle, fiskerne skal bruge dem."

Så længe han kan huske, er der blev snakket fremmøde på værfterne, og arbejdstidernes overholdelse er blevet indskærpet. "Dengang var folk jo naturfolk og vant til at tage ud på fangstture i sommertiden." Men for ham at se er der en forskel på før og nu: "Man kan ikke længere bruge det med naturfolk, ikke mere. Det kan man ikke længere undskylde sig med ... Ligesom fiskerne må fiske, når der er fisk, så må andre, der arbejder på værfter, eller hvor det er, på kontor eller skoler eller andet, også passe deres arbejde." Når han lægger så stor vægt på, at folk skal passe deres arbejde, ligger der tydeligvis mere bag end blot hensynet til virksomhedens økonomi. Han tænker samfundsøkonomisk. Bådene skal leveres til tiden, så de kan komme ud og fiske og tjene penge hjem til samfundet. Det er værfternes pligt at sørge for, at bådene ikke ligger stille mere end højst nødvendigt, derfor skal der arbejdes effektivt: "Jeg

er mange gange blevet kaldt en hård arbejdsleder, fordi jeg kræver, at de skal passe deres arbejde, men jeg gør det jo, fordi det er fiskerne, der betaler for arbejdet. De er jo kunderne."

Udviklingen i Grønland og fremtiden

Jeg forsøger at få nogle personlige vurderinger af udviklingen i Grønland set over et livsspænd og beder derfor ægteparret om at prøve at sammenholde deres ungdoms forestillinger om

Kvindelige rejepillere i begyndelsen af 1960'erne. Industriproduktion af torsk og rejer gav i efterkrigstiden et stort antal lønarbejdspladser. En stor gruppe kvinder kom på denne måde ud på arbejdsmarkedet som lønarbejdere. På grund af den sæsonmæssige efterspørgsel på arbejdskraft fik også store grupper af større børn og unge deres første lønarbejdserfaringer i fiskeindustrien. Fotograf: Helge Christensen.



Grønlands fremtid og den faktiske udvikling. Hvordan ser de på sanfundsudviklingen i dag? Hun svarer langsomt: "Vi kan ikke sige det nu. Det synes jeg ikke. Der er så mange ændringer i Grønland. Og de kan ikke enes. Jeg kan ikke... jeg kan ikke have det i hovedet, hvordan det kan blive i Grønland i fremtiden, det kan jeg ikke." "Men har det været en positiv udvikling?," fortsætter jeg. "Det ved jeg ikke," siger hun og ryster på hovedet. Han svarer: "Selvfølgelig har der været positive og negative ting. Jeg synes bare stadigvæk, at det er gået alt for stærkt på så kort tid. Folk, unge mennesker, kan ikke finde ud af, hvad de skal nu. Dengang vi var unge, havde vi jo arbejde, vi skulle have hus, vi skulle have børn, og de skulle fortsætte med at arbejde. Byerne var ikke så store. Man kunne forestille sig, det gik fremad, men lige pludselig så væltede man, og så var der spiritus osv." Jeg indvender, at der vel er sket fremskridt, materielt og sundhedsmæssigt, og at der ikke længere er nogen, der sulter. "Det er rigtigt," siger han, "men om folk har det bedre, det er svært at svare på. Det er ikke alle, der har det godt deroppe. For eksempel ældre mennesker har det ikke så godt. De havde ikke forestillet sig, det skulle være sådan."

Flere gange i samtalens løb er det kommet frem, at de oplever, at tingene er gået for stærkt i Grønland siden 2. verdenskrig, men er det ikke også sådan i Danmark? Danmark er ikke længere et landbrugssamfund, der er sket mange, mange ændringer siden krigen. Han svarer: "Man kan bedre se og mærke det i Grønland med de få mennesker. I Danmark bor der mange millioner, så man ser det ikke så let. Men også i Danmark kan man jo se, hvis man kikker lidt i hverdagslivet, at det er ikke alle, der har det godt. Der er mange ensomme og drankere, og der er hærværk."

Der er uomtvisteligt sket store ændringer i Grønland i dette århundrede. Indførelsen af Hjemmestyret i 1979 markerede en ændring af magtforholdene. Det er ikke længere den danske stat, som står bag ændringer og reformer.

Der er et parlamentarisk system med politiske partier, som grundlæggende er enige om at udvikle landets selvstyre. Det største parti Siumut har gennemgribende præget udviklingen siden Hjemmestyrets start. Endelig viser arbejdsmarkedsstatistikken klart, at man ikke længere kan kalde Grønland et fangersamfund. Ifølge de nyeste tal fra 1994 for 'sædvanlig stilling' udgør 'fiskere og fangere' knap 13 procent, 'ufaglærte' godt 41 procent, 'faglærte og funktionærer' næsten 42 procent og endelig 'selvstændige og andet' godt 4 procent (Grønland 1996 Kalaallit Nunaat: 278, Tabel 12.2).

Efter samtalen med de to ældre mennesker, er det deres pessimistiske tanker om udviklingen, der har gjort størst indtryk på mig. Jeg kender den godt fra andre mennesker i Grønland, men den står i modstrid til den herskende officielle optimisme, man møder hos ledende politikere inden for Hjemmestyret, og til den almindelige tro på fremtiden, man møder hos mange unge uddannede grønlandere.

I en artikel fra 1990 behandler den norske antropolog Kirsten Danielsen netop sådanne modstridende udlægninger af udviklingen illustreret ved en gruppe ældre norske kvinders personlige livshistorier. Danielsens pointe er, at kvindernes livshistorier farves af deres sociale baggrund. Kvinderne fra arbejderklassen har således en tendens til ikke at kunne huske eller tale uden om sliddet og fattigdommen, der prægede deres yngre år, hvorimod nutiden og den velfærd, de oplever på deres gamle dage, står i et positivt lys. Borgerskabets kvinder derimod har en tendens til at glorificere og dvæle ved fortiden, mens nutiden med den større klasselighed repræsenterer noget truende og et sammenbrud af værdier.

Overfører man dette til Grønland, kunne man sige, at også ældre grønlandere i løbet af deres liv har oplevet etableringen af et velfærdssamfund. Afhængigt af socialt tilhørsforhold og personlige livserfaringer er det nærliggende at forestille sig, at disse ældre fortolker fortid og nutid forskelligt. Der er i Grønland på

forskellig vis, politisk og blandt andet gennem uddannelsessystemet, sket en demokratisering i de senere årtier, således at nye befolkningsgrupper har fået indflydelse. Det er ikke længe kun et fåtal fra bestemte familier eller lag, som gør sig gældende. De ændrede magtforhold har uden tvivl indflydelse på den personlige oplevelse af, om fremtiden tegner lys eller ej.

Når det gælder holdinger til arbejde, giver de ældre mennesker, jeg har talt med, udtryk for, at nogle gode, gamle værdier er ved at gå tabt. Unge mennesker giver op og vænnes til at blive forsørgt af velfærdssamfundet og fratages dermed ansvaret for deres liv. Nu er det jo ikke sådan, at kravet om arbejdskraftens effektivitet er blevet mindre med indførelsen af Hjemmestyre – så den 'gammeldags' holdning til arbejde er såmænd tidssvarende nok.

Litteratur

- Danielsen, Kirsten: Det evige strevet med å skape et selvbylte. I: På norsk grunn. Socialantropologiske studier av Norge, nordmenn og det norske. Red. Ottar Brox & Marianne Gullestad. Oslo 1990.
- Grønland 1996 Kalaallit Nunaat. Statistisk Årbog. Nuuk 1996.
- Rasmussen, Hans Erik: Some Aspects of the Reproduction of the West Greenlandic Upper Social Stratum, 1750-1950. I: Arctic Anthropology, Vol. 23, Nos. 1 & 2. University of Wisconsin Press 1986.
- Sørensen, Axel Kjær: Danmark-Grønland i det 20. århundrede – en historisk oversigt. København 1983.

Søren T. Thuesen er cand.mag. i litteraturhistorie og grønlandsk sprog og kultur og ph.d. fra Aarhus Universitet. Forfatter af 'Fremad, opad! Kampen for en moderne grønlandsk identitet', Rhodos 1988. Museumsleder i Paamiut og Sisimiut, Grønland fra 1992-96.

Skuespiller – et drømmejob?

Iben Lund

Arbejdet må da være en leg; at spille skuespil og få penge for det! New York lokker med sine muligheder og sine myter et imponerende antal skuespiller-aspiranter til byen hvert år. Konkurrencen er voldsom, og talent og imponerende CV'er har de fleste. Men arbejdet som skuespiller i New York er i høj grad en kamp for arbejde. Det er i mødet med 'The Business', at den håbefulde må stå distancen. At være skuespiller her og få penge for det kræver vedholdenhed, held, forbindelser, tålmodighed og en stædig tro på, at det vil lykkes.

Den glamourøse skuespiller

“De kendte priser sig ikke blot lykkelige for deres liv – de strømmer også uafsladligt til uddeling af forskellige priser. Her gjaldt det hyldest til dem, der kan det at spille komedie...” (citater fra den ugentlige fotoreportage 'Glamour – kendte fra hele verden går i byen' i Ugebladet Søndag).

De fleste mennesker kender skuespillerens tilværelse fra tv og fra den kulørte del af pressen som en endeløs række af glamourøse prisuddelinger, fester, og ferier i selskab med andre kendte.

Den mere seriøse del af pressen fremstiller typisk skuespillerens liv på toppen af karrieren. Skildringen af vejen mod stjernerne er gerne hurtigt overstået, og fokus er rettet mod tilværelsen, efter de fik succes, penge og berømmelse. De tidligere strabadser er blevet retmæssigt

belønnet med et spændende liv som fejret berømmethed. Skuespillere, som vi kender dem fra medierne, er respekterede, rige og berømte og kan vælge og vrage mellem tilbud om roller. De svømmer i arbejde; en skuespillers paradys.

Blandt tusindvis af skuespillere i New York ser tilværelsen noget anderledes ud. De kæmper en hård og langvarig kamp for at få tildelt roller, for at 'blive set', for penge til huslejen – med andre ord: for at opnå en plads i de arbejdende skuespilleres rækker og tjene penge nok i faget til at kvitte bijobbet som tjener eller andet løsarbejde.

Arenaen for kampen er 'The Business'; et hierarkisk system af købere og sælgere af skuespilleres arbejdskraft, hvor den enkelte skuespiller ofte føler sig reduceret til et magtesløst produkt i en stor pengemaskine. Udbuddet af talentfulde skuespillere er langt større end efterspørgslen. Det er købers marked.

The struggling actor

Oh, you're an actor! What restaurant do you work at?

Ovenstående vittighed, som især ikke-skuespillere finder morsom, hørte jeg refereret flere gange af både skuespillere og ikke-skuespillere under mit feltarbejde i New York i efterårs- og vinterperioden 1996/97. Vittigheden hentyder til enhver new yorkers 'almene viden': at byens tjenere og servitricer er 'struggling actors', der må arbejde på restauranter og barer for at tjene til livets ophold, mens de sideløbende uddanner sig og søger job som skuespillere.

Mit feltarbejde var en undersøgelse af disse

kæmpende skuespilleres erfaringer, hverdag og drømme i forbindelse med ønsket om at gøre karriere i skuespillerfaget i New York. Det var ikke dem alle, der levede op til stereotypen som skuespiller med tjenerjob, men fælles for de 28 interviewede skuespillere var, at de i høj grad kæmpede for en karriere.

New York – drømme og realiteter

“Jeg har aldrig hørt nogen sige: jeg vil flytte til Oklahoma og være skuespiller” (Lex).

En smeltedigel, et magnetisk kraftfelt – New York omtales ofte som andet og mere end en by, nemlig som et begreb eller en tilstand. Metropolen har 7,3 mio indbyggere; heraf er 1,5 mio bosat på Manhattan. New York tillægges ofte en særlig tiltrækningskraft for den stræbsomme 'superachiever', som her har chancen for at realisere sine højeste ambitioner om karrieremæssig succes og berømmelse, enten på Wallstreet eller Broadway. Byen er mulighederens paradys: det fantastiske er opnåeligt, drømmene kan blive virkelighed. Både stjernerne og 'the wanna-be's' søger til New York:

“New York er stedet, hvor almindelige mennesker kan blive stjerner...()....og stedet, hvor rigtige stjerner kan gå fuldstændig ubemærket ned ad gaden” (citater fra bogen 'New York – Insight Guides').

New York tiltrækker amerikanere fra hele USA – og en del europæere – med ambitioner om en karriere som skuespiller. Valget for den aspirerende skuespiller står mellem New York og Los Angeles. Skuespillere, der vælger New York, er i reglen ikke i tvivl om, hvad der er bedst. Typiske svar fra de interviewede skuespillere på spørgsmålet om, hvorfor de havde valgt New York, indeholdt beskrivelser af Los Angeles (Hollywood) og dens skuespillerverden med ord som: *plastik, kun for drømmere, overflade uden indhold*. New York fremhæves til gengæld som stedet for teater – og virkeligt talent:

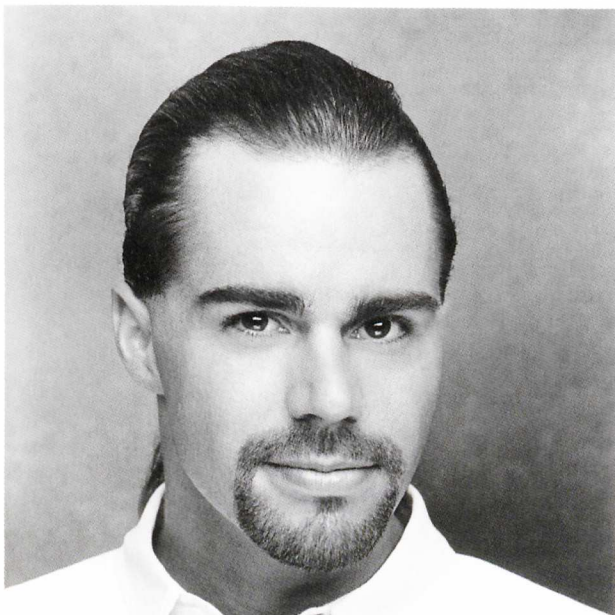
“Det er altid bedre at tage fra NYC til LA end den anden vej. Folk i branchen er af den opfattelse, at skuespillere fra NYC er bedre uddannede, og de er generelt mere respekterede for deres kunnen. NYC er stedet for skuespillere, hvor LA er stedet for 'The Business'” (Sondra).

Forestillingen om New York som mulighederens by er dog ikke kun en myte for den aspirerende skuespiller. Byen huser 35 Broadway teatre, cirka 300 Off-Broadway teatre og et endnu større antal Off-Off-Broadway scener. Der produceres tv, film (dog langt fra så mange som i Los Angeles) og reklamer. Teatre, der søger skuespillere til internationale og nationale turneer, tager til New York, ligesom mange regionale teatre fra hele USA søger til byen i deres jagt på talenter.

I bogen 'How to be a Working Actor' opgives antallet af 'professional performers' i New York og Los Angeles til 150.000 – heraf er de fleste bosat i Los Angeles. Med professionelle performere menes skuespillere, der er medlemmer af en af de tre fagforeninger, hvoraf den største (SAG) har 16.000 medlemmer i New York City. Det er dog langt fra alle skuespillere, som er medlem af en fagforening, da de undertiden ikke kan indfri kravet om at have haft lønnet job i en given periode. Det er umuligt at fastslå det reelle antal aspirerende skuespillere bosat i byen, ikke mindst fordi titlen er af elastisk karakter. En af de interviewede skuespillere anslog tallet til cirka 100.000. En anden sagde spøgefuldt, at der er mindst 2 millioner – alene i bydelen Soho. Sikkert er det, at der er langt flere talentfulde og særdeles veluddannede og øvede skuespillere i byen, end der er lønnede skuespillerjob. En situation, der medfører en voldsom konkurrence.

Mødet med The Business

“Det er som et bureaukrati – en regering. Og siden det er så stort, må det have små huller,



MICHAEL OWEN

To Headshot af mandlig skuespiller. Fotoet med tilbagestrøget hår og skæg sendte skuespilleren ud, når han søgte adgang til auditions for klassiske teaterstykker.

og jeg tror, jeg kan kravle ind gennem et af hullerne" (Lex).

For at få en fod i døren, finde hullerne i systemet, komme fra en position som 'struggling actor' nederst i hierarkiet og opnå den eftertragtede, men sjældent stabile betegnelse 'working actor' i New York City, er der nogle redskaber og fremgangsmåder, der kan hjælpe skuespilleren på vej. Det handler om spilleregler, som det tager tid at lære, og som den nyudklækkede skuespiller i reglen er helt ubekendt med.

Mange af de interviewede beskrev det indledende møde med 'The Business' i NYC som en

barsk og chokerende oplevelse:

"...jeg blev helt odelagt, da jeg var 22 år og gik ud af New York University, hvor jeg bare kunne være mig – ung og åben og naiv – og det ville blive accepteret. Jeg varuprofessionel" (Diana).

Efter at have levet en overskuelig tilværelse som elev – ofte med en baggrund som lokal stjerne – kommer skuespiller-aspiranterne endelig til New York fulde af drømme og gåpåmod.

Lex, en 27-årig skuespiller, der var kommet til byen med en universitetsuddannelse i drama og teater samt erfaring fra blandt andet 7 somres medvirken i Shakespeare-festivaler:

"...pludselig befinder du dig her (NYC); du er nødt til at tjene penge til huslejen, du må konstant ud og 'promote' dig selv – forsøge at få arbejde – og du ved, det tager lang tid. Jeg har været her 1 1/2 år, og der er ingenting sket af betydning for mig".

'Ingenting' var det typiske svar, når jeg spurgte, hvad der skete i denne første tid som aspirant inden for branchen. Men det betød ikke, at tiden havde været præget af manglende aktivitet fra skuespillernes side – tværtimod. Beretningerne indeholdt fortællinger om endeløse auditions, efterfulgt af lige så mange afslag og utallige forgæves forsøg på at opnå agents opmærksomhed.

På skolen eller kurserne havde aspiranterne lært en kunstnerisk udtryksform, men branchens spilleregler er der tilsyneladende ikke mange skuespiller-uddannelser, som beskæftiger sig med. Rådgivende bøger på området advarer den nyuddannede og utålmodige skuespiller om, at der ligger adskillige års læretid efter deres uddannelse og øvrige træning, før de opnår tilstrækkelig viden om 'forretningsgangene' til at kunne manøvrere i systemet. Lex havde efter 1 1/2 år indstillet sig på, at kendskab til branchen indefra var en nødvendig og tidskrævende proces:

"Jeg føler, at jeg flyder rundt....()....men jeg har tillid til, at hvis jeg er her længe nok, vil

det blive bedre med tiden. Nogle af mine venner er gået igennem det samme som jeg i 2-3 år, og nu begynder de at bevæge sig i den rigtige retning. De har endelig fået en agent, de bliver langt om længe 'set' af disse folk. At iagttage dem giver mig troen på, at det vil lykkes...." (Lex).

Redskaber

Branchens redskaber og fremgangsmåder handler om at opnå to ting: anerkendelse og synlighed. De konkrete og uundværlige rekvisitter i denne proces – og det første en skuespiller anskaffer sig i starten af sin karriere – er et foto (headshot) og en form for CV (resume). Fotografiet, der er et mere eller mindre arrangeret, oftest sort/hvidt portræt af skuespilleren, ledsages altid af resumeet.

Resumeet indeholder en selektiv oversigt over skuespillerens fysiske karakteristika, uddannelse og træning samt specielle færdigheder af for eksempel sproglig eller sportslig karakter, der kan være nyttige i særlige roller. Desuden rummer resumeet en liste over de mest prestigegivende teaterstykker, film eller tv-shows, skuespilleren har medvirket i.

Anskaffelsen af et godt fotografi, et flot resume og et tilstrækkeligt antal kopier af begge dele er en dyr affære. Desuden skal der påregnes udgifter til forsendelse til agenter, casting directors og andre i forsøget på at skabe interesse for sin person – og få arbejde.

Auditions

'An actor's life is made up of auditions'
(Michael Shurtleff i bogen 'Audition').

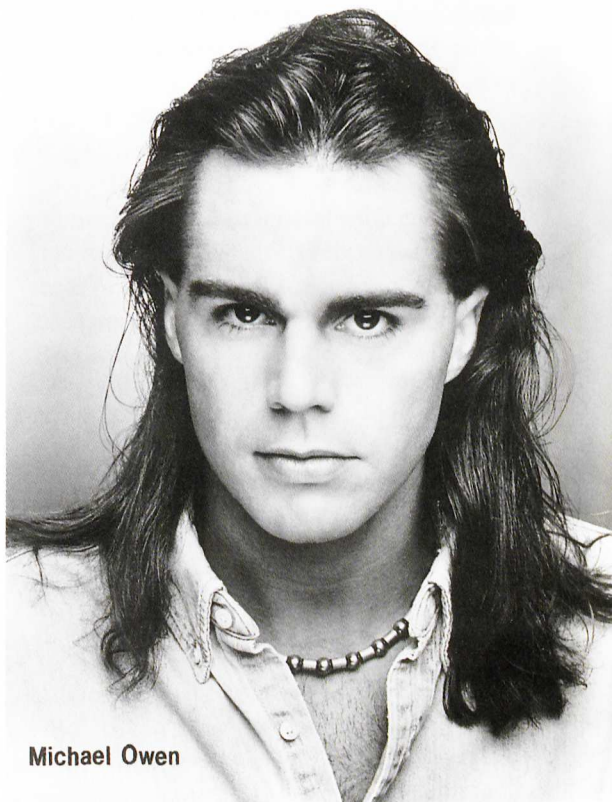
Auditions er skuespillerens indgangsport til muligheden for arbejde. Det er her, de skal vise deres talent og overbevise 'køberne' om, at de er værd at hyre til jobbet. Mange taler direkte om, at skuespilleren skal bevise, at han eller

hun er 'bankable' – kan sælge billetter og lokke folk i teateret, biografen eller hen foran tv'et.

Til en audition aflægger en skuespiller 1-2 minutters prøve på sin kunnen. Det er i reglen et uddrag af et manuskript, som vedkommende enten har fået tid til at forberede sig på i forvejen eller får stukket i hånden ved ankomsten med besked om at læse 'fra bladet'.

For en nybegyndende skuespiller er de eneste auditions, vedkommende kan få adgang til, i reglen de såkaldte 'Open Calls'. Det er auditions, der er åbne for alle og ikke, som de fleste andre auditions, kræver medlemskab af en fagforening eller aftale gennem en agent (hvilket afskaffer den lange kø). Lex brød sig lige-

Fotoet med det "langhårede look" blev sendt af sted, når skuespilleren forsøgte at få arbejde i reklamer eller musicals.



Michael Owen

som mange af de andre interviewede ikke om 'Open Calls', fordi konkurrencen er meget stor og meget tydelig:

"200 personer vil stå i kø foran bygningen klokken 6 om morgenen og vente 2 timer i kullen for at få et forsøg....jeg er omgivet af alle disse folk, og hvem ved, de kan alle være gode skuespillere...."

Mængden af personer, som aflægger prøve ved 'Open Calls', satte ifølge Lex sit præg på stemningen i audition-lokalet:

"...personen (casting directoren) har siddet og overværet disse ting hele dagen. Du gør det, du skal. Hun siger 'tak'. Og du aner ikke, om du har haft nogen virkning på dem eller ej...."

Mange af de interviewede skuespillere brød sig ikke om auditions i det hele taget. De beskrev dem som begivenheder, hvor de følte sig målt og vejret, og hvor det brændende ønske om et job, visheden om den store konkurrence og kravet om at skulle bevise sin kunnen på 2 minutter, lagde et nervepirrende pres på deres udøvelse. Et pres, som ofte forringede præstationen.

Ordet 'rejections' løb som en rød tråd gennem interviewene med henvisning til de utallige afslag, alle skuespillere oplever – oftest i form af manglende respons på deres auditions. Mange med en vis erfaring i branchen understregede samtidig, at det ikke nyttede at sidde derhjemme og være talentfuld og vente på at blive 'opdaget'. I bogen 'How to sell yourself as an actor' skriver skuespilleren K. Callan, at det ulige forhold mellem ja'er og nej'er er et uundgåeligt vilkår i en skuespillers professionelle liv:

"Der synes at være et bestemt forhold mellem ja og nej. Nogle skuespillere siger, de får ti nej'er for hvert ja, de modtager. Der er bestemt visse perioder af ens karriere, hvor det synes, som om man må modtage 50 nej'er for at få et ja. Det er en del af branchen. Derfor kan du lige så godt gå i gang".

Der er ingen vej uden om afvisningerne; en skuespiller må 'out there' og finde og opsøge

jobbene. Han eller hun må gøre sig synlig i branchen og kendt blandt dens medlemmer. Flere års deltagelse i auditions øger ikke bare den umiddelbare chance for et job, men forbedrer også muligheden for job på længere sigt, eftersom man efterhånden bliver et kendt – og forhåbentlig respekteret – ansigt blandt casting directors og andre købere.

Call Backs

"–Tak. Jeg beklager, men vi skal bruge en, der er lavere.

- Jamen jeg kan være lavere, hvis jeg tager skoene af....

- Vi skal faktisk bruge en, der er anderledes.

- Jamen jeg kan være anderledes....

- Vi skal bruge en anden!!!"

Ovenstående dialog stammer fra filmen *Totsie* fra 1984, som foregår blandt mere eller mindre arbejdsløse skuespillere i New York. Filmens hovedperson, spillet af Dustin Hoffman, har lige aflagt prøve til en audition. Han står alene på scenen og kniber øjnene sammen på grund af projektorlysene, mens casting directoren sidder i teatersalens mørke og prøver at fortælle, at de ikke vil bruge ham. Dustin Hoffman kæmper for at få rollen, men forgæves.

Scenen illustrerer meget rammende en skuespillers magtesløshed, når det drejer sig om at få en rolle. Som regel får vedkommende dog ikke, som Dustin Hoffman, besked med det samme, men må vente – og håbe – på et 'callback'. Efter en indledende audition-runde udvælger casting directoren nogle, som bliver 'kaldt tilbage' til endnu en audition. Der er i reglen 2-3-4 audition-runder, før 'køberne' beslutter sig for, hvilken skuespiller de vil bruge til rollen, blandt andet fordi instruktøren og/eller produceren skal godkende casting directorens (ud)valg.

Skuespillerne påpegede ofte, at de mulige grunde til, at man *ikke* får en rolle, er utallige og uransagelige. Mange beskrev det som en far-

lig afvej at prøve at regne ud, hvorfor de ikke fik rollen, da det i reglen er umuligt og kun fører til frugtesløse spekulationer og endeløs selvkritik.

Som et eksempel fortalte en skuespiller om en ven, som havde fået en rolle i et filmprojekt. Kort efter fik venen at vide, at de alligevel ikke kunne bruge ham. Nogen tid senere mødte han tilfældigt sekretæren på projektet. Hun fortalte, at producenterne i første omgang havde ombestemt sig med hensyn til hans kvindelige *medspiller*, fordi hendes næse under optagelserne så for stor ud gennem kameranlinsen. De blev derfor også nødt til at fyre venen, fordi han var blevet 'castet' til at passe med netop denne skuespiller og ikke passede ind i det nye puslespil af roller.

Agenter

"Det er sådan, jeg ser det – som et stort system kontrolleret af bestemte personer, der kontrollerer personerne under dem osv. Og du bliver nødt til at arbejde dig hele vejen op..." (Lex).

Nogle af de indflydelsesrige mellemmand i 'The Business' er agenterne, som i overensstemmelse med forretningsproget ofte kaldes for sælgere. Agenterne fungerer som medlem og er i visse tilfælde uomgængelige for skuespillernes adgang til arbejde.

Agenternes job er kort sagt at skaffe skuespilleren auditions. De sender klientens foto og resume ud til casting directorerne eller andre, der afholder auditions, og indstiller hermed ham eller hende til pågældende audition. Køberne vurderer dernæst, om de vil 'se' skuespilleren.

Man kan i princippet godt få arbejde som skuespiller uden at have en agent, men der er klare fordele. En god agent har mange kontakter, op-

bygget gennem flere år, til casting directors, producere og andre af branchens 'købmænd'. Kontakter og netværk samt agentbureauets renomme udgør agentens 'clout' (indflydelse og slagkraft), som påvirker den enkelte skuespillers jobchancer. Agenten forhandler desuden klientens kontrakter og løn, hvilket er en vanskelig opgave for skuespilleren selv, fordi de fleste er sig pinagtigt bevidst om den enorme konkurrence – i dette tilfælde til købernes fordel.

At få en agent i New York er ingen nem opgave. Ifølge en skuespiller, som havde et firma, hvor han daglig sendte post til byens agenter, er der 384 agenter i New York City til at repræsentere mindst 100.000 skuespillere, det vil sige cirka 260 skuespillere per agent – mange flere skuespillere end det er muligt at engagere for én agent.

Michael Owen
Michael Owen Inc.
 110 West 57th Street Suite 711
 New York, NY 10019
 (212) 315-0303

MICHAEL OWEN
 ELIGIBLE

HEIGHT: 5'11"
 WEIGHT: 165 LB.
 HAIR: BROWN
 EYES: BROWN
 D.O.B. 13/02/68
 VOICE: LYRIC BARITONE

NATIONAL TOUR
 JESUS CHRIST SUPERSTAR (W/TED NEELEY AND CARL ANDERSON) SWING

EUROPEAN TOURS
 HAIR WEST SIDE STORY MARGARET MEADE BERGER/DANCE CAPT. GLAD-HAND/JUAN

REGIONAL THEATRE
 PIPPIN OKLAHOMA HELLO DOLLY WEST SIDE STORY 40'S RADIO HOUR JENNY WILEY STORY LEWIS DREAM CURLEY FLYING WAITER RIFF POPS THOMAS WILEY SHAWNEE PLAYHOUSE SHAWNEE PLAYHOUSE JENNY WILEY THEATRE JENNY WILEY THEATRE JENNY WILEY THEATRE

REVUE
 CHINA TOUR LADIES TAKE A BOW LIVE AT THE COPA SHOWSTOPPERS CITY LIGHTS LEAD VOCALIST SINGER/DANCER SINGER/DANCER SINGER/DANCER GREG THOMPSON PROD ROYAL CARIBBEAN LINE ROYAL CARIBBEAN LINE ROYAL CARIBBEAN LINE

RADIO AND TELEVISION
 MCDONALDS DRUTHER'S REST. 22 YEARS OF VOICE/ON-CAMERA EXPERIENCE K.F.C. ARBY'S STEWART'S CUCO'S REST.

TRAINING
 DANCE: ACTING: VOICE: SHAKESPEAREAN: STAGE COMBAT: BROADWAY DANCE CENTRE. "STEPS" BILL BRADFORD MARIFRAN CASEY STEPHEN MCCONNELL DREW FRAZIER

SPECIAL SKILLS
 ROLLERBLADING. VOLLEYBALL. BARTENDING. MODELING. BRITISH DIALECTS. GERMAN. BILLIARD PLAYER. VALID DRIVER'S LICENCE

NIKO ASSOCIATES
 SCALA THEATRE
 SCALA THEATRE

Et eksempel på en mandlig skuespillers resume.

For skuespilleren gælder det om at få agenten til at 'se' dem, enten på deres kontor til et interview eller ude i byen på en scene. Den mest anvendte metode er at sende sit foto og resume til diverse agenter, som ofte putter dem i agenturets papirkurv – eller i bedste fald i arkivet. Det gælder om at skille sig ud fra den bunke af fotos og resumeer, som agenterne modtager dagligt. Dette kan opnås på mange måder lige fra imponerende bedrifter på resumeet til påpegning af familiemæssige relationer eller benyttelse af fantasifulde påhit som at klæde sig ud som kylling og overrække en kage med sit 'headshot' som pynt (beskrevet i bogen 'How to be a working actor').

Skuespilleren som produkt

Mange skuespillere stabler en såkaldt 'showcase' på benene og sender invitationer til diverse agenter. En showcase er en forestilling, der ofte er sammensat af scener fra forskellige teaterstykker, hvor skuespillere fremviser deres talent for folk i branchen. De skal ofte være heldige, hvis agenterne møder op – eller have gode forbindelser. En anbefaling fra en skuespiller i agentens klientstab eller fra en casting director eller en anden person, der er højere placeret i hierarkiet, er altid en stor hjælp i en skuespillers karriere.

Nogle ganske få skuespillere ringer til agentens kontor i forsøget på at få en interview-aftale. Det er i reglen en yderst dårlig ide. I hæftet 'Ross Report', som indeholder en liste over agenter i New York City, står der klar under hver enkelt agents adresse og telefonnummer: DON'T PHONE OR VISIT. Det meste af agenters arbejdsdag tilbringes ved telefonen i færd med at skaffe deres klienter arbejde, og de ønsker *ikke* 'bejlende' skuespillere, der ringer uden aftale og optager deres telefotid.

"Du er nødt til at vide, hvordan du skal begå dig på en forretningsmæssig facon. Det er meget svært for en kunstner eller en skuespil-

ler at lære at være forretningsagtig" (Diana).

En skuespiller skal kunne begå sig i en branche, hvor kunst og forretning eksisterer side om side i en, ifølge mange af de interviewede skuespillere, uskøn og frustrerende blanding. De mange forretningsmæssige termer i omtalen af skuespillerbranchen understreger et fag, hvor der ganske vist ideelt set er tale om udøvelse af en kunstart, men hvor den kunstneriske præstation er underordnet forretningsmæssige spilleregler. Ifølge de fleste rådgivende bøger om, hvordan man opnår succes i faget, skal skuespilleren lære at markedsføre og sælge sig selv som et produkt. I bogen 'How to be a working actor' hedder det i et kapitel med titlen 'Banke på døre':

"Det er her, skuespilleren må skifte fra folksom kunstner til energisk forretningsmand. Du er dørsælger, og det, du sælger, er dig selv. Det er indlysende, at jo flere døre, du banker på, des større chance har du for at sælge. Og jo flere postkort, du sender, des mere velkendt bliver dit ansigt".

Skismaet mellem kravet om professionel forretningssans og udøvelsen af en kunstart, som kræver følelsesmæssig indlevelse, blev især fremhævet i forbindelse med auditions. En typisk bemærkning fortæller om vanskeligheden ved at skulle skifte mellem disse udtryksformer på meget kort tid:

"Det er en anderledes kunst at gå til auditions (end at spille skuespil). Du har meget begrænset tid. Du skal virkelig koncentrere dig. Du skal komme ind, give folk hånden, smile, sælge dig selv – og så pludselig begynde at optræde".

Manglende indflydelse – en livsform

Det er ikke tilfældigt, at så mange skuespillere arbejder i restaurationsbranchen, da det giver mulighed for en fleksibel arbejdstid. Skuespillerne må i stor udstrækning indrette sig selv og deres liv efter branchens krav, og de har generelt meget ringe indflydelse. Det gælder både

med hensyn til den rolle, der skal spilles, og de arbejdsmæssige betingelser, skuespilleren skal indgå i. Jennifer havde svært ved at forlige sig med følelsen af afmagt:

"Det, jeg ikke bryder mig om ved en skuespillers livsform, er, at skuespillere ikke har nogen magt. Vi har ingen kontrol over betingelserne – over arbejdet. Med mindre du har din egen trup, og det er sjældent – det kræver visioner".

Kravet om konstant at stå til rådighed påvirkede også Jennifers privatliv:

"...mit liv er et kompromis i mange henseender, fordi jeg ikke kan planlægge ting i forvejen. Min mand og jeg snakker om at få børn..." (siger til ham): "Jeg kan ikke engang planlægge en weekend med dig, hvordan kan jeg så (få børn)for du ved bare aldrig. Det er det svære ved at være skuespiller; din tid tilhører ikke altid dig selv....()....Tingene er altid i sidste øjeblik".

Diana sammenlignede sin livsform som skuespiller med et lotteri. Livsformen indebar en risiko, men hun ville ikke bytte:

"...på mange måder er din hverdag som et lotteri. Selv om det er stressende, bliver det den måde, du lever dit liv på; altid på kanten. Nogle af mine venner har 9 til 4 job og siger til mig: "Jeg kan ikke forstå, hvordan du kan klare konstant at gå til auditions. Det ville være for stressende for mig". Men på den anden side; jeg kunne ikke klare at sidde i et kopihul (kontor) 8 timer om dagen. Så det kommer nok an på, hvad man bliver vant til. Hvis jeg nogensinde skulle lave noget andet, ville det blive noget, hvor det var min egen risiko. Jeg bliver nødt til at være min egen boss".

Et valg?

"Lad være med at gøre det (vælg skuespillerfaget), hvis I kan lade være".

Denne advarsel blev givet til deltagerne i et seminar for nybegynder-skuespillere af det råd-



Headshot af kvindelig skuespiller. En agent påpegede under et interview, at et foto med et stort tandsmil gerne appellerer til reklamebranchen.

givende panel af casting directors, agenter og succesrige skuespillere. Det er en udbredt opfattelse blandt både branchefolk og skuespillere, at vejen for den håbefulde skuespiller, der gerne vil gøre karriere, er brolagt med urimeligt mange nederlag og uhyrlige strabadser. Tallene vidner om de hårde odds: af de 150.000 professionelle performere i fagforeningen SAG tjener kun 20 % mere end 5000 dollars og kun 8 % mere end 25.000 dollars årligt.

Valget af en karriere som skuespiller blev – jævnfør ovenstående bemærkning – ofte formuleret som et ikke-valg af de skuespillere, jeg interviewede. Trods de strenge vilkår og de tilsyneladende ringe chancer for at få skuespillet

som levevej i den hårde konkurrence var det den eneste karriere, de havde lyst til at forfølge; det eneste de kunne forestille sig at lave. En typisk bemærkning lød: "Hvis jeg **kunne** vælge noget andet, ville jeg gøre det!" Diana mente som mange af de andre, at hun fulgte en slags skæbnens valg:

"Det er vigtigt at spørge sig selv, om der er noget andet, man kunne forestille sig at leve af og i så fald prøve det af, for der er ingen grund til at blive i den her profession, med mindre du tror, det er noget, du er skabt til, for det (alt andet) vil være meget nemmere...."

Myter og drømme

"Du bliver nødt til at have store drømme for at blive skuespiller" (Diana).

Skuespillernes typiske forklaringer på deres vedholdenhed var en altoverskyggende lidenskab for skuespillet og en stædig tro på, at det ville lykkes.

Stædigheden henter muligvis sin kraft fra tre stærke myter, som florerer i new yorker skuespillernes kulturelle og sociale univers; myten om New York som det optimale sted for opnåelse af personlig succes; myten om kunstneren som helt og myten om den amerikanske drøm. Den amerikanske drøm – at intet er umuligt for den, der er optændt af en indre drøm og vedholdende i sit arbejde med at realisere den – stod ofte at læse mellem linierne i de rådgivende bøger såvel som i interviewene med skuespillerne. Selv talent er muligt at opøve for den ihærdige, og man må tro på sit eget, uanset hvad andre siger.

Myten om kunstnerens heltemodige vej mod anerkendelse rimer med billedet af skuespilleren, der må kæmpe sig frem i en hård forretningsverden, hvor penge bestemmer. Strabadserne og omverdenens manglende anerkendelse kan fint fungere som kulisser i skuespillerens personlige iscenesættelse af sig selv som miskendt kunstner på en stridsom færd mod

fortjent berømmelse. Kunstnerens vej skal være svær.

Endelig er New York ifølge myterne stedet, hvor 'superachievers' søger hen for at genskabe sig selv og deres bedrifter i højeste potens; et rum hvor både kunstneren og avisbuddet kan virkeliggøre deres drømme.

De 'struggling actors', jeg mødte i New York, brændte for at spille skuespil. En lidenskab som i værste fald medfører en evig rolle i udkanten af samfundet og dets goder (hvilket nogle så som positivt), og som i bedste fald kan føre til et arbejde, hvor lidenskab og levestød kombineres. Den kæmpende skuespillers drøm er fra dag til dag drømmen om arbejde. Men for de fleste lurer også drømmen om en fremtid, der vil belønne al sliddet. Som 29-årige Diana udtrykker det:

"På et tidspunkt måtte jeg beslutte, hvor meget jeg ville ofre min lykke for min fremtid, og hvor meget jeg ville leve i nutiden og forsøge at nyde den. Jeg investerer stadig meget i min fremtid...."

Litteratur

Mari Lyn Henry & Lynne Rogers: *How to be a Working Actor – the insiders guide to finding jobs in theater, film, and television*. Watson-Guption Publications, New York 1994.

K Callan: *How to sell yourself as an actor*. Sweden Press, California 1996.

Brian O'Neil: *Acting as a business – strategies for success*. Absolute Press, Avon, England 1993.

Iben Lund er BA fra Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hendes feltarbejde i New York i 1996/97 fokuserede på byens mange håbefulde skuespillere.

Anmeldelser

Spionen der kom ind i varmen

Perle Møhl: Village Voices. Coexistence and communication in a rural community in Central France. Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 1997. 210 sider, illustreret, 250 kr.

Det hele synes så kedeligt. En lille snodet landsby midt i Frankrig, ingen særlige ritualer, ingen mærkværdige sociale institutioner, intet ekstraordinært. Og Perle Møhl vil minsandten fortælle om deres dagligdag. Trivielt. Og så alligevel. I den pseudonyme landsby *La Brumaire* snakker man, lytter, fortæller historier, udveksler nyheder, noterer hvor røgen nu siver op hos genboen ('skorstenen fra baglokalet...så må Armand være syg igen'), lægger mærke til hvad tid naboen kommer hjem i sin nye bil (hvis motorlyd man for længst har internaliseret), bemærker hvem der nu hjælper Pierre med høsten i år ('Martin? Jamen, så må de have genopbygget deres venskab, for sidste år...'), spionerer gennem de nøje udvalgte gardiner (lige præcis tynde nok til en kigger, men ikke så tynde at man kan se det hele, og ikke så tykke at man foregiver at have noget at skjule). Men fremfor alt så sladrer man. Sladderer vil ingen ende tage, og selv om Perle Møhl af gode grunde er utryk ved begrebet 'sladder', er dét, hvad det handler om. Sladderer, ikke en nedsættende taleform blandt uarticulerede bønder, men en sofistikeret form for kommunikation, hvor identiteter handles, hvor individer skabes, hvor betydning opstår. Altså *ikke* en negativ anti-social størrelse der spreder splid og mistro, gnaversamfundet op indefra, men en positiv kraft, hvor selve det sociale liv *konstitueres*. Historierne bliver fortalt, sladderer går, men konklusi-

onerne er aldrig entydige, aldrig endegyldige. Selv den påståede barnemorder bliver ikke for evigt brændemærket. Midt i den gennemtrængende sladder opretholder man nemlig hinandens værdighed. Det tilintetgørende potentiale i historierne og sladderer er klart for enhver, og man er derfor uhyre bevidst om, hvor meget man siger, til hvem, og hvornår. Fordømmelsen kan jo (præcis som hekseri!) have en tilbagevirkende kraft. Så pas på hvad du siger!

Og det er faktisk svaret på bogens indledende gåde: I landsbyens kommunikation synes der at være en klar modstrid mellem det faktum, at alle sladrer om alle, og at man *samtidig* er varsom med at sige for meget, gå for tæt på. Man *holder* på informationen. Gåden forbindes med det generelle paradoks: I *La Brumaire* (og formentlig de fleste landsbysamfund) har man brug for en vis grad af autonomi, man må trække en grænse omkring sin husstand og sin identitet. Men samtidig er man død-pine-mig afhængig af landsbyen, folks hjælp til høsten, deres støtte, og ikke mindst deres tale, der giver hændelser og personer betydning og værdi. Uden de andre er der intetheden, dybet, *le néant*, den sociale død. Men vær på vagt! For med deres falkeøjne, deres evige kredsen omkring, opsnapper de selv de mest ubetydelige tegn. Med deres detektivevner kan de penetrere selv det mest bevogtede hus og blotlægge beboerne som hjælpeløse stakler, amoralske uslinge, der horer med deres egne slægtninge – den sociale død i den anden ekstrem. Men de gør det ikke. Hele landsbylivet, den sociale sameksistens, bevæger sig mellem disse to ekstremer, men *paradokset bliver aldrig løst*. Det kan ikke løses, det er et livsvilkår. Perle Møhl tager i stedet ud-

gangspunkt i paradokset, viser hvordan det leves, og får på den måde sagt noget væsentligt om livet i *La Brumaire*.

Bogen er en lettere omskrivning af Perle Møhls konferensspeciale, og de eneste væsentlige tilføjelser er de indledende overvejelser om diskurs, og en lettere romantiseret landsbybeskrivelse. *La Brumaire* optræder som en idyllisk, næsten selvforsynende landsby med traditionelle metoder til at udjævne sociale og økonomiske forskelle; markedsökonomien har knap slået rod, og man udøver stadigvæk en 'healthy exchange'. Alt ånder fred og ingen fare, indtil de dumme bureaukrater fra Paris og Bruxelles dukker op og eksproprierer jorden – stik imod lokale traditioner. Selv om landsbyens indbyggertal på nogle årtier er reduceret fra 1600 til 600, falder det ikke Perle Møhl ind at overveje, om en omfordeling af jorden og en modernisering af landbruget nu ikke også var på sin plads. Hun vælger side fra starten, og det giver den metodiske fordel, at hun bliver en integreret del af det sociale liv – at tage stilling er faktisk nødvendigt for en social eksistens. Perle Møhls engagement i jordstriden giver dermed en glimrende mulighed for at kommunikere fortroligt med de lokale og se hændelserne fra deres perspektiv. Og dét er, hvad hun vil. Uden udefra kommende 'støj' oprettes diskursen som et autonomt område (og Møhl har betydelig lettere ved at etablere sin autonomi end de lokale...). 'Snakken om' skal forstås og analyseres i sig selv, ikke i forhold til det om-talte (om incesten nu også rent faktisk finder sted), og ikke i forhold til sociologiske parametre som køn, alder, økonomi eller politisk udvikling. Med sit udgangspunkt i diskursen som et autonomt område bliver begivenheder *udelukkende* trukket ind via det lokale betydningsunivers. Møhl fortæller os i indledningen, at samfundet kun eksisterer i diskursen og dermed kun kan tilnærmes gennem diskursen (p. 27). Det er en radikal påstand, som bygger på en forfejlet idé om, at alt har betydning; at begivenheder, der ikke indskrives i den lokale diskurs, ingen be-

tydning har for den antropologiske analyse og faktisk slet ikke eksisterer som samfundsfænomener. At reducere 'samfund' til diskurs er en legitim afgrænsning, men en afgrænsning. Intet udenfor diskursen, intet uden for 'den interne artikulering af verden', siger Møhl, alt imens bulldozeren, et levende produkt af udefra kommende beslutninger, tromler hen over landskabet forsynet med den lakoniske tekst, 'administrationen vandt i sidste ende' (p. 14).

Hvad man savner i bogen er måske en mere eksPLICIT sammenkædning af historierne, der præsenteres i starten, og den udveksling af blodpølse og vernetjenester, der ellers foregår i *La Brumaire*. Hvordan forholder de forskellige kommunikationsformer sig til hinanden? Konklusionen efter kapitel 2 (hvor historierne er blevet glimrende fortalt og analyseret) får lov at stå alene. Nuvel, vi får så flere perspektiver, flere eksempler på kommunikation, andre måder hvorpå paradokset mellem den personlige autonomi og den sociale afhængighed udspilles. Det tema binder bogen sammen, men man kunne med held have systematiseret de forskellige kommunikationsformer og sat dem mere eksPLICIT i forhold til hinanden. For eksempel synes det som om, at denne vekselvirkning mellem at give og holde tilbage, genfindes i udvekslingen af både ord, ting og tjenester.

Måske undlader Møhl helt bevidst en sådan analyse, fordi hun netop vil vise, at der *ikke* findes en underliggende orden i kommunikationen (hvilket dog ikke udelukker en analytisk systematisering). Hendes mål er ikke at blotlægge en 'kulturel grammatik', en dybere orden. Hun kigger på praksis, bevægelse, på muligheder for fortolkning, og hun snakker om identitet som tilbliven ('becoming') snarere end væren ('being'). Den implicite kritik af dyb strukturalisme er velkendt, men det gode i analysen er, at vi får lokaliseret 'becoming' i folks konkrete handlinger, i historierne, i fortolkningen af landskabet, i de små ubetydelige gestusser, og – frem for alt – i talen. Det er i talen, at betydning opstår, symboler bliver læst,

fortolket, givet videre, det er hér, individer bliver om-talt, det er hér, landsbyens beboere får deres plads, bliver positioneret, det er hér, sociale alliancer bliver etableret, brudt ned, genskabt (og talen kan således jævnføres med Anne Knudsens analyse af vendettaen på Korsica og Michael Herzfelds beskrivelse af kvægtyveri på Kreta). Det betyder, at identitetsdannelsen, som alle antropologer efterhånden taler om, *ikke* kan placeres i specifikke institutioner (såsom slægtskab); ej heller kan vi afdække konstruktionen af symbolske grænser via kategorier som dialekt, historie, lokalitet, påklædning, etc. Hvor vigtige de end måtte synes, i sig selv er de *ingenting!* De skal italesættes, udsiges, forstås, fortolkes, og de skal fortælles videre. Det samme har Perle Møhl nu gjort, og efter endt læsning sidder man tilbage med en tilfredsstillende fornemmelse af, at man faktisk kender noget til de dér franske landsbybeboere. Uden at være unødvendigt fokuseret på enkeltpersoner eller på sin egen person, får Perle Møhl levendegjort sit feltarbejde og de mennesker, det hele handler om. Belært og accepteret af de lokale mesterdetektiver formår hun, hvad hendes informanter mestrer til fuldstændighed: at give liv gennem fortællinger.

Bjørn Thomassen.

Inuttut Oqaatsikka – Mit sprog som menneske.

En grønlandsk film om sprog, magt og identitet. 34 min. Grønland og Danmark, 1997. Manuskript: Dorte Korneliussen og Karin Parbst. Instruktions: Karin Parbst. Producent: Greenland Sound and Pictures/Karin Parbst. Distribution: Statens Filmcentral.

En formfuldendt æstetisk og sanselig oplevelse i billede og lyd er, hvad der møder seeren af

ovennævnte debatfilm, der med instruktøren Karin Parbsts ord gerne skulle bidrage til en diskussion om sprog og magtforhold i dagens Grønland. Enten ved kombinationen sprog og politik, hvor et væsentligt spørgsmål er, om et demokrati kan fungere optimalt i et dobbelt-sproget samfund, hvad definitionen på dobbelt-sprogethed så end må være. Dette forsøger filmen at vise med et bredt udvalg af personer med forskellige forudsætninger. Eller sammenfattet i ordet sprogpolitik, hvor folkeskolen diskuteres med henblik på eksisterende og ældre sprogpolitikker i Grønland.

Kulturskel er dog min umiddelbare og væsentlige association til Karin Parbsts og Dorte Korneliussens film: Inuttut Oqaatsikka – Mit sprog som menneske, der havde premiere onsdag den 8. oktober i Filmhuset, Gothersgade 55, København. Dernæst sprogmagt og især afmagt. Hvorpå en umiskendelig irritation sniger sig ind under huden, straks den fortærskede tradition inden for hel- og halvfaktuelle grønlandskfilm afslører brugen af scener med trommesang- og dans i smukke naturscenarier. Det skal åbenbart være standard, når film om Grønland produceres.

Skiftende dansk- og grønlandsksprogede sekvenser opruller, i løbet af de små 35 minutter filmen varer, den sprogforbistring, der har været og ikke mindst er på Grønland. Først med det noget beskedne kulturmøde med nordboerne omkring år 1000 og siden mere massivt med Hans Egedes kolonisering i 1721.

Mellem interviewsekvenserne reciterer en drævende kvindestemme sagnet om Navarana. En kvinde synger på grønlandsk om sit sprog. Et barn læser op fra en dansk skolebog fra 70'erne: 'Kender du Grønland', som børn gør, messende og monotont. Et politisk digt fra begyndelsen af 80'erne om danskernes uønskede indblanding. Proportionalt i forhold til filmens længde fylder disse anslag, snart grønlandske, snart danske, lovlig meget, men de angiver dog alligevel melodistemmen.

Ved filmens slutning ved seeren, hvis han

ikke i forvejen er bekendt med sagnet, at Navarana forråder sin rolle som forbindelsesled mellem sit eget folk og de fremmede, fordi deres gensidige forhold ifølge sagnet først er vensabeligt og harmonisk. Hun skaber den mistro og splid, der fuldbyrder historien på tragisk vis med udryddelse og død. Dette forræderi må hun bøde for med sit eget liv. Han ved endvidere, at grønlandske børn lærer, at danskerne er dygtigere end grønlænderne, og at de derfor har brug for dem, til de selv er blevet lige så dygtige. Og han ved, at tålmodigheden over dette formynderi hos (nogle) grønlændere er sluppet op.

Tolker jeg sagnet om Navarana i lyset af filmens problematisering omkring sprogparadokset i dagens Grønland, hvor mange, ifølge en af de interviewede, er enkeltsprogede (enten dansk eller grønlandsk) og færre fuldt dobbeltsprogede, så kan én konklusion være, at dobbeltrollen som tosproget er uønskværdig. Jeg er klar over, at jeg med denne udlægning går imod instruktørens intention, men min tolkning har følgende finte: det må som antydnet i sagnet ende galt. Det endte galt for Navarana, fordi hun misbrugte sin magt som dobbeltsproget. Navaranas dobbeltsprogethed og hendes efterfølgende magtmisbrug er givetvis idéen bag nordbosagnetets plads som indslag i filmen. Tilbage til finten: det endte galt for nordboerne og grønlænderne, fordi de tog hendes lumske mellem-spil for gode varer, hvilket viser tilbage til kulturskellet

I dag ender det galt for grønlænderne, hvis de ikke ønsker den faglige ekspertise, personificeret i udsendelsens danske erhvervsmatador. Han ser en mission i sin tilstedeværelse i Grønland og agter at vie sit hele liv til grønlændernes bedste, formuleret i et misforstået omsorgsargument. At hans grønlandske ansatte må kunne kommunikere med ham på dansk er naturligvis en selvfølge, for han har ikke tid til at lære sig grønlandsk. Dét er sprogmagt i sin yderste konsekvens.

En kulturkløft borte sidder en grønlandsk

mand, som i utvetydige vendinger – og måske som en reaktion på ovennævnte type – er fortaler for, at det grønlandske samfund skal køres på grønlandsk – sprogligt og praktisk. For ham er der ingen tvivl om, at Grønland er for grønlandske grønlændere, og han er heller ikke i tvivl om, at grønlænderne kan klare sig selv, hvis de får lov. Han repræsenterer den holdning, som kommer til udtryk i udsendelsens politiske digt og den ikke-gennemførte sprogmagt.

Filmens gennemgående melodiske indslag viser sig at tilhøre en ung halvt grønlandsk, halvt dansk kvinde, som ikke taler grønlandsk, men som dog synger på grønlandsk. Hun fortæller, hvordan hun først efter sit gymnasieophold i Danmark blev konfronteret med sine grønlandsktalende landsmænds krav om, at hun skulle kunne tale grønlandsk, hvis hun skulle have en berettigelse i landet. Smertelige erfaringer: "Og i starten – der græd jeg næsten hele tiden, ... det gjorde så ondt at få sådan nogle henvendelser".

Sprogafmagten viser også sit ansigt i form af en ældre grønlandsk kvinde. For hendes generation har skolens tilbud på danskundervisning vist sig yderst mangelfuld. Efter et langt liv har hun så resigneret og affundet sig med sine manglende danskkundskaber.

Fællesnævneren for de interviewede er en mere eller mindre eksplicit udtalt frustration og afmagt: det er ikke, som det bør være. Svaret på denne afmagt forsøger udsendelsens veluddannede kvindelige lærer at afdække. Hun demonstrerer sin dobbeltsprogethed ved skiftevis at tale grønlandsk og dansk. Hun forklarer, hvordan det netop er den lille dobbeltsprogede elite, der sidder på magten.

Hendes opråb, for det er vel det, der er et af filmens ærinder, går ud på, at skolebørnene er forsøgskaniner for de skiftende vinde, der blæser koldt gennem landstingssalen i Nuuk. At den ene vind, daniseringsbølgen, har skabt en isoleret grønlandssproget befolkningsgruppe, afskåret fra magt og indflydelse. Denne histo-

riske fejl, advarer hun, gentager sig i dag, hvor en anden politisk vind, grønlandiseringsbølgen, afskærer den kommende generation fra at kunne beherske både dansk, grønlandsk og engelsk tilfredsstillende, i og med at grønlandsk i den nuværende integrationskole er overprioriteret i forhold til de to andre.

Symptomatisk for filmen er, at dens budskab halvvejs drukner i dens poetisk musiske struktur, hvor de levende billeder i hastigt skiftende klip mellem recitation, musik, tale og sang, skiftevis på grønlandsk og dansk, udgør de enkelte satser af et æstetisk smukt helhedsværk. Formen får overtaget. Jeg kunne savne en gennemgående speakerkommentar, som udfylder problemstillingens huller. For eksempel med faktuelle tal for, hvor mange der reelt taler det ene eller det andet sprog, hvis ikke begge, for ikke at nævne dem, som kan begå sig til husbehov.

Ønsker man en debat, må man meget eksplicit udtrykke sit ærinde i ekstreme påstande! Disse mangler i udsendelsen. For eksempel ud-

trykkes Karin Parbsts overvejelser omkring demokratiets vilkår i Grønland ikke direkte i filmen. En så væsentlig påstand burde ikke blot være at 'læse mellem linierne'.

Alt i alt er filmen dog et hæderligt supplement til den mangeårige diskussion om sprogets rolle og betingelser i Grønland. Den skal have den cadeau, at den perspektiverer sprogets rolle ud over identitetsspørgsmålet. I hvert tilfælde anskueliggør den behovet for en fortsat kritisk vurdering af de følger, som de politiske beslutninger har for landets sprogpolitik. Og en erkendelse af behovet for, om ikke at fjerne, så dog at mindske den forståelseskløft, der er mellem de forskellige sproggrupper. Deri kan fornyelsen findes. Sprogproblematikken er også aktuel i Danmark, hvor indvandrene dansk-kundskaber ofte sættes lig med deres arbejdskvalifikationer. Set fra dette synspunkt er det en oplagt idé også at vise den på én af de danske tv-kanaler.

Susanne Mortensen

Jordens Folk, der udgives af dansk Etnografisk Forening, udkommer i fire hæfter årligt og koster 180 kr., inklusive moms og forsendelse pr. årgang. I løssalg er prisen 50 kr. pr. hæfte. Henvendelse til Dansk Etnografisk Forenings sekretariat, Etnografisk Samling, Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, 1220 Kbh. K. Tlf. 33 47 32 22, fax 33 47 33 20. Træffetid tirsdag og torsdag kl. 13-16.

Manuskripter, bøger til anmeldelse samt spørgsmål og kommentarer til **Jordens Folk** modtages gerne på redaktionens adresser: Afdeling for Etnografi og Socialantropologi, Moesgård, 8270 Høj-

bjerg, tlf. 89 42 46 60, fax 86 27 07 08 eller Institut for Antropologi, Frederiksholms Kanal 4, 1220 Kbh. K., tlf. 35 32 34 64, fax 35 32 34 65.

Redaktion: Jonathan Schwartz (ansvarshavende), Jakob Krause-Jensen, Ann Maria Ostenfeld-Rosenthal, Lone Sahl Liboriussen, Cecilie Rubow, Yvonne Mørck, Bo Wagner Sørensen.
Tilrettelæggelse: Inge Damm
Produktion: Erik Justesen

Forside: Teplukning i Darjeeling.
Foto: Norbert Wildermuth.

Forord 3

**Det grønne bevis. Landbruget som erhverv,
livsstilsvalg og bærer af 'de ægte værdier'** 5

Trine Jørgensen



**Når værktøjet og produktet forsvinder.
Om kommunalfolk og computere** 12

Niels Olsen



Økonomien får et fix 21

Karen Ellen Spannow



**'To blade og en kop ...'
Om te, tearbejdere og økologi i Darjeeling** 28

Charlotte Mathiasen



**Arbejdsliv i Grønland:
Betragtninger over arbejde før og nu** 34

Søren T. Thuesen



Skuespiller – et drømmejob? 42

Iben Lund



Spionen der kom ind i varmen 51

Anmeldelse

Inuttut Oqaatsikka – Mit sprog som menneske 53

Anmeldelse